

Днес в броя

Отпадат хартиените здравно профилактични картони на децата и учениците

Проф. Пенка Петрова, директор на Института по микробиология на БАН: „Натрупвайки се в природата, химическите инсектициди стават токсични. Решението е в употребата на биоинсектициди. Разработихме такъв препарат, който е и първият в света, успешен срещу колорадски бръмбар“

Евгени Ангелов, директор на НУ „Христо Смирненски“ в Бяла Слатина: „Няма вълшебна рецепта за успех. Всяка година опитваме различни стимули. Така установяваме кое работи според конкретната ситуация. Всичко е строго индивидуално – спрямо случая, детето или семейството“

АЗ.БУКИ

Четете ни на www.azbuki.bg

НАЦИОНАЛЕН СЕДМИЧНИК ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Вестникът е правопреемник на първото официално издание на Министерството на просвещението – „Училищен преглед“ – 1896 г.

Брой 32 (1727) 14 – 20 август 2025 г. Година XXXIII. Под името „Аз-буки“ вестникът излиза от 10 април 1991 г. Цена 1,90 лв. / 0,97€

Снимка НВУ „Васил Левски“

229 ученици от 29 училища в 21 области преминаха едосемиднежно обучение в Националния военен университет „Васил Левски“ по Националната програма на МОН и МО „Изучаване и съхраняване на традициите и историята на Българската армия“

Предложение

Работа от вкъщи през лятото за родители на деца до 12 години

Родителите на ученици от 8 до 12 години да имат възможност да предлагат на работодателя да преминат на гъвкаво работно време или към работа от разстояние по време на лятната ваканция на децата си. Законодателни промени в Кодекса на труда за това ще внесе в началото на септември председателят на Парламентарната комисия по труда и социалната политика Деница Сачева, съобщи самата тя в социалните мрежи.

„Целта на предложените промени в Кодекса на труда е да се осигури възможност на лицата, полагащи по време на лятната ваканция грижи за деца, ненавършили 12 години, да съчетават по-успешно трудовите и задълженията си по отглеждане на деца“, пише в мотивите, които Сачева публикува.

В момента работник или служител, който е родител (осиновител) на дете до 8-годишна възраст, има право писмено да предложи на работодателя изменение за определен период на продължителността и разпределението на работното си време, да премине към работа от разстояние и други изменения на трудовото правоотношение, които да улеснят съвместяването на трудовите и семейните задължения.

Сачева припомня, че съгласно Закона за закрила на детето родителите, настойниците, попечителите и другите лица, които полагат грижи за дете, са длъжни да не оставят без надзор и грижа подрастващи до 12-годишна възраст, ако с това се създава опасност за тяхното физическо, психическо и нравствено развитие. През летните ваканции на учениците родители на деца на възраст между 8- и 12-годишна възраст обаче са особено затруднени да изпълняват това задължение, посочва тя.

В поста си Сачева посочва, че предлага идеята първо в социалните мрежи, за да чуе мнението на хората.

Народният представител допълва, че предложението е в съответствие с мерките за подобряване на демографската ситуация в страната и повишаване на раждаемостта. Според цитираните данни на Националния статистически институт през учебната 2024/2025 г. учащите от I до IV клас са 237 579. АЗ.БУКИ

Одобриха 398 проекта за нова учебна среда

Обновяват кабинети и класни стаи, изграждат и центрове за хуманитарни науки

Общо 398 са одобрените проекти по модул „Съвременна среда за качествено обучение по хуманитарни науки, по география и икономика, по технологии и предприемачество и за целодневна организация на учебния ден“ от Националната програма на МОН „Осигуряване на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда“. Това става ясно от публикуваните на страницата на Министерството списъци с класираните.

По първата дейност от модула – „Модернизирани на училищната среда за ефективен учебен процес“, финансиране ще получат 327 школи и центрове за специална образователна подкрепа. Одобрените проекти са на обща стойност над 5 млн. лв. Най-голямо е финансирането за проектите на четири училища – по 26 000 лв. Те са дело на

2. ОУ „Никола Вапцаров“ във Варна и на пловдивските СУ „Св. Софроний Врачански“, МГ „Акад. Кирил Попов“ и ОУ „Димитър Талев“.

Одобрените проекти по новата дейност от модула – „Създаване на Център за хуманитарни науки“, са 71. Те са на стойност над 2,3 млн. лв. Общо 16 училища са с одобрени проекти на максимална стойност от 35 000 лв.

Междувременно от МОН съобщават, че през изминалата учебна година по Националната програма са обновени 496 кабинета по хуманитарни науки, по география и икономика и по технологии и предприемачество.

Осигурен е достъп до интерактивни учебни материали чрез образователни

платформи, ученически маси с тематични изображения или текстове, учебна и художествена литература, сборници и речници, карти, табла, атласи и др. В някои от класните стаи ще може да се провежда обучение по два предмета.

За 90 училища за стаите за занимания по интереси са закупени образователни игри и комплекти за експерименти, реквизити за ролеви игри и драматизация и куклен театър, художествена литература.

Школата проявяват интерес и към обновяването на училищните библиотеки и кътове за четене и провеждане на инициативи в тях.

От 2023 година, когато за първи път МОН финансира модернизирани на училищните кабинети по тази програма, са обновени общо 1073 класни стаи. АЗ.БУКИ

Петима на тест за началник на РУО – София-град

Петима кандидати за началник на Регионалното управление на образованието – София-град, са допуснати до тест с решение на конкурсната комисия, определена със заповед на министъра на образованието и науката.

Това са Клара Арабаджиева – директор на 19. СУ „Елин Пелин“, д-р Елеонора Лилова – директор на 2. СУ „Акад. Емилиян Станев“ и бивш председател на Държавната агенция за закрила на детето, Вера Влахова – старши експерт по чужд език и майчин език в РУО – София-град, Вера Богатова и Филип Филипов.

Комисията не е допуснала до конкурса двама от подадите документи кандидати. Причините са документи, които не удостоверяват изпълнението на изискванията за минимален професионален опит или минимален ранг – II младши, и непълн комплект от изискуеми документи, съгласно обявлението за конкурса.

Както „Аз-буки“ съобщи в края на юли бяха обявени конкурси за началници на четири регионални управления на образованието.

От решенията на конкурсните комисии, публикувани на интернет страниците на останалите три регионални управления на образованието, става ясно, че в Бургас има само един желаещ за поста, във Велико Търново до теста са допуснати четирима кандидати, а в Перник – само един.

В Бургас кандидатът е временно изпълняващият директор Валентина Камалиева, която е дългогодишен експерт в Управлението.

В Перник конкурсната комисия допуска до изпита Юлиана Серафимова – началник отдел „Образование, култура и младежки дейности“ в Община Перник. Друг кандидат не е допуснат в конкурса поради документи, които не удостоверяват заложените в процедурата изисквания.

Във Велико Търново допуснатите до теста са Розета Заркова, Виолета Йосифова, Здравка Минчева и Филип Филипов.

Кандидатите и в четирите конкурса трябва да се явят на тест с 40 затворени въпроса на 19 август в сградата на МОН. Интервюто с класираните след теста кандидати ще се проведе в същия ден. Представянето в него ще има по-голяма тежест за крайната оценка. **АЗ-БУКИ**

Конкурс за български лектор в „Тринити колидж“

Процедура за подбор на преподавател по български език и литература за академичната 2025/2026 г. в „Тринити колидж“ – Дъблин, Република Ирландия, обявява Министерството на образованието и науката.

Кандидатите трябва да имат най-малко образователно-квалификационна степен „магистър“ в НП „Филология“ и минимум 2 години преподавателски стаж във висше училище, както и да заемат академична или преподавателска длъжност по трудово правоотношение в държавно висше училище или в научен институт с акредитация в професионално направление „Филология“ или в държавно висше училище, в което се преподава български език като чужд, които имат сключено споразумение с МОН. Бъдещият лектор трябва да е специалист в някои аспекти на българистиката (език, литература, култура и история) с високо владеене на английски език.

Преподаването на българския лектор ще включва обучение по български език и култура, както и участие в модула „Въведение в изследванията за регионите в Централна Европа, Източна Европа и Русия“ в Департамента по руски и славянски изследвания. Българският лектор трябва да участва в межкултурните събития на „Тринити колидж“ и да изнася лекции и презентации, отворени както за персонала и студентите, така и за широката общественост, по актуални теми, свързани с изучаването на български език и култура. Необходимо е участие в организирането на обмен на студенти и преподаватели със Софийския университет по Програма „Еразъм“.

Документите се подават в срок до 29 август 2025 г. (петък) в държавното висше училище или научния институт, където кандидатът заема длъжност по трудово правоотношение. **АЗ-БУКИ**

Бизнесът подкрепя предложената промяна в учебните планове

Асоциацията на индустриалния капитал в България изразява категоричната си подкрепа за предложените реформи в учебните планове в гимназиална степен, насочени към осигуряване на повече учебни часове по основните общообразователни предмети. Това се посочва в писмо от бизнес организацията до министъра на образованието и науката Красимир Вълчев.

От Асоциацията отбелязват, че приемат като особено важна стъпка увеличаването на часовете по български език и литература, математика, химия, биология, физика, история, география и икономика, както и по

гражданско образование. В позицията се подчертава още, че „развитието на икономиката в момента изисква децата да притежават широк кръг от комплексни умения, базирани на повече компетентности и отговарящи на съвременните реалности“.

Според АИКБ повишеният брой часове в гимназиален етап по математика, български език и литература, природни и обществени науки ще повиши качеството на образованието, ще стимулира учениците да инвестират повече усилия, и ще гарантира, че ще разполагат с необходимите компетенции за професионална реализация.

Асоциацията отбелязва още, че увеличаването на броя на избираемите учебни часове във втори гимназиален етап, извън часовете за профилирана и професионална подготовка, предоставя допълнителна възможност на училищата да изберат към кои предмети да насочат тези часове, отчитайки обхвата на знанията и уменията, мотивацията и интересите на учениците. А преместването на част от съдържанието на професионалната подготовка от втори гимназиален етап в класове от първи гимназиален етап позволява по-ранно усвояване на професионални знания и умения, повече

възможности за доразвитие и надграждане, повишени възможности за бърз и пламен преход към пазара на труда.

От бизнес организацията подчертават, че тя многократно е посочвала необходимостта от по-тясна връзка между системата на образованието и пазара на труда. И от години поставя акцент върху необходимостта от актуализиране и прецизиране на учебните планове, повишаване качеството на обучението, въвеждане на задължителна матура по математика, подобряване на механизмите за финансиране и стимулиране на обучението в дефицитни специалности. **АЗ-БУКИ**

В надпревара с най-добрите в света

Наши ученици с отличия от олимпиадите по изкуствен интелект и икономика

Българските ученици спечелиха 3 бронзови медала и 2 почетни грамоти от второто издание на Международната олимпиада по изкуствен интелект, съобщават от Сдружението на олимпийските отбори по природни науки. Най-престижното световно ученическо състезание по изкуствен интелект се проведе от 2 до 9 август в Пекин, Китай, и събра 310 участници от 63 държави и територии. България е основател на олимпиадата и първи домакин през 2024 г., като в Бургас пристигнаха рекордните за първа олимпиада 41 отбора от 32 държави и територии от 6 континента.

Бронзовите медалисти са Марио Петков (XI клас, ПГЕХТ „Проф. Асен Златаров“, Плевен), Велислав Джелепов (XI клас, МГ „Акад. Кирил Попов“, Пловдив) и Рени Паскалева (XII клас, Първа частна математическа гимназия, София).

Почетните грамоти печелят Александър Славов (IX клас, МГ „Баба Тонка“, Русе) и Боян Вангелов (XII клас, МГ „Д-р Петър Берон“, Варна).

Малко не достига за медал на Божидара Пухалева (XI клас, СМГ), Адриана Георгиева (X клас, СМГ) и Дамян Дочев (XI клас, 91. немска езикова гимназия „Проф. Константин Гълъбов“, София).

Ръководители на отбора са Йоан Саламбашев (ФМИ, Софийски университет „Св. Климент Охридски“) и ас. Мелания Бербатова (ФМИ, Софийски университет „Св. Климент Охридски“).

Мисията на тази олимпиада е да вдъхновява младите хора да се занимават с наука, и по-специално с изкуствен интелект. Целта ѝ е да даде платформа на най-добрите ученици в областта на изкуствения интелект да се състезават, обменят идеи и изграждат контакти. Олимпиадата е и част от глобалния диалог за възможностите и етичните предизвикателства на изкуствения интелект.

Участието на България в Международната олимпиада по икономика също беше успешно – отборът ни завоюва четири отличия. Състезанието се проведе онлайн и включва участие в индивидуални кръгове с тестове по икономика и

Снимка СООН

Отборът по изкуствен интелект завоюва 5 отличия

Снимка Пресцентър на МОН

Четири награди спечели отборът по икономика

финансова грамотност и отборен кръг, в който се развива бизнес казус.

Сребърен медал спечели Никола Дебърски от X клас в ППМГ „Акад. Иван Ценов“ във Враца. Сара Илиева (XI клас, Първа частна математическа гимназия, София) и Веселин Маринов (XII клас, 164. гимназия с преподаване на испански език „Мигел де Сервантес“, София) са бронзови медалисти.

Отличие за „Достойно представяне“ е дадено на Велислав Джелепов (XI клас, МГ „Акад. Кирил Попов“, Пловдив).

Отборът на България е на 5-о място по представяне на бизнес казус и на 16-о място в цялостното класиране на

отборите.

Участниците бяха поканени на подбор след тяхното представяне на състезанието по „Финансова грамотност“. След това те държат изпит, на база на който са избрани четиримата представители на България.

Ръководители на отбора са Йордан Цанев – първокурсник в Калифорнийския университет, Лос Анджелис (UCLA), и Наталия Борисова – студентка II курс в Университета „Бокони“.

Резултатите от участието в тази олимпиада са допълнително условие за вход в наши и в американски университети. **АЗ-БУКИ**

Школи за олимпийци

Следващото поколение родни медалисти с интензивна подготовка през лятото

Стефа МАРИНОВА

Най-добрите ученици от първи гимназиален етап в областта на математиката, информатиката, биологията, химията и физиката, част от които след време ще заемат местата на медалистите от националните ни отбори по природни науки, ще преминат през интензивни школи „Български олимпийски таланти“. Инициативата се реализира от Сдружението на олимпийските отбори по природни науки (СООПН) и е насочена към следващото поколение олимпийци.

Първата школа – по математика, се проведе в Плевен в партньорство с Община Плевен и с подкрепата на дарители. В нея участват близо 40 ученици от VIII и IX клас от цялата страна. Младежите са подбрани заради високите си резултати от националния кръг на олимпиадата и състезания. Те преминават интензивна подготовка под ръководството на преподаватели от Института по математика и информатика при БАН, учители и бивши олимпийци по математика. От Община Плевен подготвят и културна програма и екскурзия за младите математици.

Във Враца от 18 до 24 август е школата по информатика, която ще събере бъдещите представители в състезателната информатика в България. Най-добрите млади

Снимка БТА

Плевен е домакин на школата по математика „Български олимпийски таланти“

таланти от VIII, IX и X клас са избрани благодарение на постиженията си в националните кръгове на олимпиадата и състезанията по информатика.

„Тази година беше най-успешната за българския национален отбор по информатика, който се класира на четвърто място в света в неофициалното отборно класиране, изпреварвайки САЩ и Япония. Имаме два златни и два сребърни медала“, подчертава Вълкан Горанов, изпълнителен директор на Сдружението на олимпийските отбори по природни науки. И допълва, че единият златен медалист ще бъде сред лекторите на школата по информатика и ще предаде знанията си на следващото поколение

олимпийци.

И по време на школата по информатика ще бъдат организирани допълнителни занимания за учениците.

До края на лятото ще се проведат школите по биология, химия и физика, като предстои да се уточнят датите, на които ще бъдат заниманията. Във всяка от тях ще участват между 40 и 60 от следващото поколение олимпийци.

Горанов обяснява, че предходни години също са организирани подобни школи за ученици. За първи път обаче са в такъв мащаб благодарение на дарители, които ги подкрепят. Желанието на Сдружението е школите да се разраснат през следващата година.

Без опашки за здравни картони преди началото на учебната година

Медицинските специалисти в училищата и детските градини ще имат достъп до данни от електронното здравно досие на децата от 1 септември 2025 година. Това е предвидено в проект на Наредба на Министерството на здравеопазването за устройството и дейността на здравните кабинети в детските градини и училищата и здравните изисквания към тях, представена за обществено обсъждане до 25 август.

Промяната ще улесни родители и лични лекари, като ще отпадне необходимостта семействата да носят на хартиен носител данни от имунизациите и проведените профилактични прегледи на децата си при постъпване или преместване в образователна институция. Така ще се избегне и струването на хора около кабинетите на общопрактикуващите лекари около началото

на учебната година, които чакат за здравно профилактична карта на децата. Новият режим не освобождава от отговорност родителите, които трябва да заведат своите деца на профилактичен преглед преди началото на учебната година, за да може данните от него да бъдат достъпни чрез Националната здравноинформационна система.

В проекта са посочени и данните от електронното здравно досие на децата, до които ще имат достъп специалистите от здравните кабинети в детски градини и училища. Това са ЕГН на детето, майка (име, адрес, телефон), баща (име, адрес, телефон), наличие на фамилна обремененост или алергии, антропометрични показатели: ръст/тегло/обиколка на гърди, информация за общопрактикуващия лекар на детето или ученика (име, адрес,

телефон), за проведени имунизации и реимунизации или отлагането от такива по медицински противопоказания за период над 3 месеца.

Ще е достъпна и информация за наличие на заболяване, което налага диспансерно наблюдение, име и адрес на лекаря, който го провежда, препоръка за лекарствени продукти и медицински изделия, които е необходимо да бъдат налични в детската градина/училището за оказване на първа помощ в случай на инцидент или усложнение, свързани със заболяването, за което е диспансеризирано детето/ученикът, указания за прилагането на необходимите лекарствени продукти и медицински изделия и за поведение, както и препоръка за диетично хранене съгласно поставената медицинска диагноза и лекарски указания за хранителния режим. **АЗ-БУК**

Туристическият бранш иска повече часове по професионална подготовка

Обемът на часовете по професионална подготовка по туризъм да бъде запазен или дори увеличен, за да се гарантира, че учениците ще завършат не само с диплома, но и с реални умения, готови да работят и да отстояват високите стандарти на българския туризъм. Това се посочва в позиция на Българската хотелиерска и ресторантьорска асоциация (БХРА).

Оттам отбелязват, че с предложените нови рамкови учебни планове за професионално образование се намаляват практическите часове в горните гимназиални класове. Според Асоциацията това ще доведе до спад в качеството на подготовката на кадри за сектора.

Съгласно проекта за рамков учебен план за професионално образование в туризма с разширено изучаване на чужд език предвидените часове по учебна практика са недостатъчни за пълноценно овладяване на професионални компетентности, посочват от БХРА.

Според бизнеса минимум 50 – 60 на сто от часовете в професионалните гимназии по туризъм трябва да са за професионална подготовка при подходящ баланс между теория и практика. Оттам коментират, че новият учебен план трябва да отговаря на изискванията на пазара на труда, тъй като работодателите и в туристическия сектор търсят кадри със силно развити практически умения. **АЗ-БУК**

Кампания на Института за български език – БАН, и в „Аз-буки“

Мултитаскинг или многозадачност

Кристияна СИМЕОНОВА*

С термина *мултитаскинг* се означава способността да се изпълняват множество задачи едновременно, да се правят няколко неща в един и същи момент. По отношение на тази способност има две гледни точки. Според едната уменията за справяне с няколко неща едновременно в днешното забързано време е много необходимо на всеки човек и все повече се ценят. Според другата това е рисков навик, защото да правиш няколко неща едновременно, е нездравословно. Също така това може да означава никога да не си напълно концентриран само върху едно нещо. Така хората проявяват по-малко творчество, стават по-малко ефективни и допускат повече грешки, т.е. може да се вреди на качеството на работата.

Твърди се, че терминът *мултитаскинг* се използва за първи път през 1965 г. в документ на Ай Би Ем във връзка с възможностите на техен компютър. Оттогава терминът се прилага и за човешки задачи.

Наред с английската дума *мултитаскинг* се употребяват и българските термини *многозадачност* и *многофункционалност*. *Мултитаскинг* е чуждица, получена чрез директно пренасяне на кирилица на английската дума *multitasking*, която от своя страна може да се разчлени на *multi* 'много' и *task* 'задача'. Българската дума *многозадачност* следователно е буквален превод на двете съставни части на английската, т.е. получена е чрез калкиране. Терминът *многофункционалност* също е сложна дума, образувана от думите *много* и *функционалност*. Знаем, че наставките имат обобщено значение. Наставката *-ност* за образуване на абстрактни съществителни имена от прилагателни служи за назоваване на качества, свойства и признаци. В английски език суфиксът *-ing* служи за образуване на причастия, които могат да се използват като българските отпадателни съществителни, означаващи действие. Следователно между чуждицата *мултитаскинг* (съществително за изразяване на действие) и термините *многозадачност* и *многофункционалност* (съществителни за назоваване на свойство) има известна разлика.

*Д-р Кристияна Симеонова е доцент в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към Българската академия на науките

Търсят учители за школа в чужбина

Подбор за преподаватели сред българските общности зад граница за учебната 2025/2026 г. в образователни институции в Молдова, обявява МОН. В Теоретичния лицей „Михаил Губогло“ – Чадър Лунга, се търси преподавател по български народни танци (хореограф), за Теоретичния лицей „Паисий Хилендарски“ – с. Кортен, преподавател по български народни танци, а в 1. СОУ „Атанас Стоев“ – с. Паркани, учител по български език и литература.

Кандидатите трябва да са български граждани – преподаватели на трудов договор в школа или висши училища или на граждански договор (музиканти и хореографи) на територията на България, да имат висше образование по съответната специалност и професионална квалификация „учител“.

Със заповед на министъра на образованието и науката за учебната 2025/2026 г. е обявено и свободно място за длъжността „учител, начален етап на основното образование“ в Българското средно училище „Д-р Петър Берон“ в Прага, Чешка република.

Документите се подават в МОН до 29 август 2025 г. **АЗ-БУК**

Активизират усилията за въвеждане на матура по български в Англия

Възобновяването на усилията за въвеждането на матури по български език в чуждите образователни системи с конкретен фокус върху Великобритания е в центъра на разговора между посланика ни в Лондон Н. Пр. Тихомир Стойчев и Снежина Мечева, почетен член на Асоциацията на българските училища в чужбина (АБУЧ), съобщават от организацията. Срещата е проведена в българското посолство в британската столица.

Посланик Стойчев представя новия млад дипломат в посолството Клаудия Донева. Тя е ангажирана да подпомага усилията за постигането на напредък и евентуален успех при въвеждането на GCSE (изпити за общо свидетелство за средно образование) и ниво А по български във Великобритания.

По молба на досегашния зам.-председател на АБУЧ Григор Григоров от училище „Букваран“ в Лондон и на члена на Управителния съвет на Асоциацията Нина Борисова от училище „Св. Иван Рилски“, Кеймбридж, посланик Тихомир Стойчев е запознат с идеята им за създаване на организация на българските училища в Обединеното кралство. В нея ще се включат всички наши училища във Великобритания с цел единни действия за въвеждане на българска матура (GCSE и ниво А).

В настоящия момент се откриват нови възможности и те се заемат активно с реализирането на идеята. Работят с адвокати и в двете държави и се обмислят точно формулировката и статутът. Посланик Стойчев подкрепя изцяло тези намерения и ще съдейства за осъществяването им.

Дипломатът споделя още, че от британска страна вероятно ще изискат да представим приблизителна статистика за броя ученици, които биха желали всяка година да полагат изпитите GCSE или ниво А по български език. Затова трябва да се помисли за начини, по които тази статистика да бъде осигурена.

Участниците в срещата са се обединили около идеята, че е важно да се изгради екип от заинтересовани и отдадени на каузата да се извоюва матура по български език в британската образователна система. Предстои да се уточняват подробностите, казват от АБУЧ.

По време на срещата става ясно още, че е изпратено писмо до МОН с искане да бъде командирован представител на Министерството, който да отговаря в посолството ни в Лондон за българските училища във Великобритания. Българската общност е третата по големина във Великобритания от източноевропейските страни – след тези на Румъния и Полша, и петата по големина общност в Обединеното кралство сред страните от ЕС. Официално регистрирани в МОН са над 40 български училища на Острова, но с филиалите са около 70. В тях учениците са на второ място в света по брой сред задграничните ни образователни звена.

По време на срещата са споделили и резултатите от Общото събрание и Конференцията на Асоциацията на българските училища в чужбина, проведени през юли във Велико Търново. Обсъдена е и срещата между министъра на образованието и науката Красимир Вълчев и членовете на Управителния съвет на Асоциацията. **АЗБУКИ**

Регистрираните в МОН български неделни училища във Великобритания са над 40

Снимка Българско школо „Васил Левски“ – Великобритания

Създател на програмата „С музика и Дади по света“ е Здравка Андреева-Дади. Тя е музикант и педагог, който организира музикални спектакли и работилнички за деца от 3 до 10 г. в цяла България. Работи и като музикотерапевт с възрастни и деца с умствена изостаналост. През 2023 г. получава Наградата на Община Пловдив за най-добър човек в образованието. Написала е две музикални книжки – „С музика и Дади по света – Африка“ и „С музика и Дади по света – Япония“, които представя в детски градини и училища

Снимка Милена Славова

Лекари и спортисти в битка срещу дрогата

Видеоклипове разказват за вредата от райски газ, вейпове и дизайнерски опиати

Лекари и известни спортисти разказват във видеоклипове, които ще бъдат разпространени във всички училища, за вредата от райския газ, вейповете и дизайнерската дрога. Инициативата за видеоклиповете е на Министерството на труда и социалната политика и на Държавната агенция за закрила на детето. Целта е намаляване употребата на райски газ, дизайнерска дрога и вейпове сред децата.

Инициативата е представена от д-р Теодора Иванова, председател на ДАЗД, и министъра на труда и социалната политика Борислав Гуцанов. Те благодарят за работата и подкрепата на медиците и спортистите, както и на Агенция „Митници“.

„Медиците заедно с нас влязоха в училищата, за да разкажат на децата за опасностите“, заяви пред журналисти д-р Иванова. Медиците са посетили училища в над 30 града и тъй като интересът е голям, са изработени видеоклипове, в които лекари разказват за пора-

Снимка БТА

Министърът на труда и социалната политика Борислав Гуцанов и председателят на ДАЗД д-р Теодора Иванова представиха новата инициатива на двете институции срещу употребата на райски газ, дизайнерска дрога и вейпове сред децата

женията, които различни субстанции нанасят върху физическото и психическото развитие на подрастващите. Разработена е и брошура с код, чрез който е достъпна връзка за канал към клиповете.

„От септември ни предстои много работа, ще се срещнем с още директори, с управители на търговски вериги, на търговски центрове, кина и др., за да стигнем до повече деца“, отбелязва председателят на ДАЗД.

Видеоклиповете ще бъдат предоставени на всички училища, за да може в подходящо време

да бъдат показани на учениците и да видят колко е опасна тази съвременна чума, обяснява министър Гуцанов. По думите му от началото на годината 1239 са постъпили сигнали за деца в риск. Над 10 са самосезиранията на ДАЗД за деца, употребяващи райски газ.

„Въпреки закона продължава употребата на дизайнерските дроги и райския газ. Едно дете да спасим, значи сме свършили немалко работа“, коментира министър Гуцанов.

Лекарите, включили се в инициативата, са от Военномедицинската академия,

болница „Пирогов“, от Варна, Стара Загора, Перник, Бургас, Пловдив, Пазарджик и Русе. Спортистите, подкрепящи кампанията, са бившите състезателки по художествена гимнастика Боряна Калейн и Невяна Владинова и тенисистът Димитър Кузманов.

„Те показват на децата как се става голям спортист, без да има нужда от взимане на райски газ или дизайнерска дрога, и че има друг начин да покажеш, че си голям и силен. Дизайнерската дрога и вейповете са бич, водят до трайни психически и физически увреждания, дори смърт. Цялото общество трябва да се пребори“, отбелязва още министър Гуцанов.

В клиповете медиците предупреждават младите хора, че във вейповете се слага фентанил, тъй като по този начин пристрастяването става мощно и бързо. А дизайнерските дроги невинаги се улавят при изследванията и не може да се прецени от какво естество е увредата. Има случаи на фатален край, тъй като анализите не успяват да уловят съдържанието на субстанциите. **АЗБУКИ**

INSAT с две изяви на форум за изкуствен интелект

Изследователи от Института за компютърни науки, изкуствен интелект и технологии (INSAT) към Софийския университет и представители на Станфордския университет, ETH Цюрих, Google, NVIDIA и други центрове и технологични компании организират уъркшоп в рамките на Международната конференция по компютърно зрение (ICCV 2025) – водещ световен форум за изкуствен интелект, който ще се проведе на 19.10.2025 г. в САЩ.

Уъркшопът е насочен към напра-

дка в триизмерното разбиране на сцени от реалния свят чрез комбиниране на компютърно зрение, естествен език и алгоритми. Програмата включва три научни предизвикателства, едно от които е изцяло организирано от INSAT и е посветено на автоматизирано разпознаване на взаимодействия с обекти в закрити пространства.

Лектори са водещи специалисти от научни центрове, сред които Google DeepMind, Станфордският университет, Apple и други.

Врамките на конференцията INSAT е съорганизатор и на Physics-IQ Challenge – състезание, провеждано в рамките на Perception Test Challenge. Надпреварата има за цел да оцени способността на генеративни модели с изкуствен интелект да създават видеа, които отразяват физични закони от реалния свят.

INSAT има 11 приети научни публикации на ICCV 2025. Една от тях е избрана за устна презентация и по този начин попада в под 1% от най-добрите статии на конференцията. **АЗБУКИ**

Когато логика и интуиция вървят ръка за ръка

Шампионката от Международната олимпиада по лингвистика Ванеса Калинкова показва докъде могат да отведат интелектът и страстта към знанието

Донка ТЪНКОШИЕВА

Ванеса Калинкова – момичето, което доказва, че точните науки не са само за момчета, и предпочита да учи в родната си, за да е близо до родители и приятели, развя родния трибагренник в Китайско Тайпе. Бившата ученичка от Профилираната природо-математическа гимназия „Акад. Никола Обрешков“ в Бургас стана гордост не само на своето училище, но и на Бургас и България, след като спечели златен медал на 22. международна олимпиада по лингвистика. В нея участваха рекорден брой състезатели от над 40 държави. На състезанието на най-добрите млади умове в света Ванеса доказа, че логиката, езиковият усет и българската школа по лингвистика могат не само да се мерят с най-силните световни традиции, но и да ги побеждават.

Пътят ѝ към олимпийското злато не е случаен. Ванеса започва да се интересува от математика още в ОУ „Братя Миладинови“, където първите ѝ учители запалват искрата на любовта към точната наука.

„От I клас започнах със състезанията по математика. В началото нищо не печелех, но когато дойдоха първите медали – това ми бе като стимул. Родителите ми много ме насърчаваха, постоянно ми говореха колко е хубава математиката“, разказва Ванеса. Въпреки че професиите им нямат допири точки с математиката – майката е еколог, а бащата се занимава с маркетинг.

Но именно в ППМГ – Бургас, Ванеса развива таланта си с подкрепата на вдъхновяващи преподаватели и специализирана подготовка. Тази година тя завърши гимназията, като може да се похвали с две шестци на държавните зрелостни изпити.

За нея най-впечатляваща си остава миналогодишната олимпиада по изкуствен интелект, вероятно защото бе първа в света и се проведе в родния ѝ Бургас. Тази и миналата година участва и в известната Жаутиковска олимпиада в Казахстан. И при двете си участия се връща с бронзов медал, като тази година е малко разочарована, защото почти докосва среброто. Ванеса участва и в Европейската олимпиада по математика за момичета, провела се в Косово.

„Въпреки че не стигнах до международна олимпиада по математика, тази наука ми е много интересна. Но се оказа, че по лингвистика станах по-добър състезател“, казва девойката.

Международната олимпиада по лингвистика е уникално състезание, в което ученици решават логически задачи, свързани с реални (понякога редки или изчезващи) езици, за които нямат предварителни знания. Участниците трябва да открият граматични правила, структури и смисли чрез логика, интуиция и аналитично мислене. Това не е просто състезание по езици, а по моделиране и абстрактно мислене. Ванеса признава, че няма

Снимка: Личен архив

Ванеса изпревари стотици участници от над 40 държави

Ганка Вѝтева, преподавател в ППМГ „Акад. Никола Обрешков“:

Една прекрасна млада гама

„Ванеса се занимава с лингвистика от V клас, като досега е достигала пет пъти до националния кръг на олимпиадата по лингвистика.

„Ванеса има много медали, грамоти и отличия през целия курс на обучение в ППМГ, проявява интерес към математиката още в начален курс. Тя е прекрасна млада гама, която има успехи не само в лингвистиката и математиката, но също така и по физика, литература, занимава се и с балет.“

любим език в морето от езици, с които работи, ако се изключи българският. Това със сигурност ѝ помага при решаването на задачите.

С лингвистиката Ванеса се запознава още в V клас. В началото задачите са били по-лесни, а заниманията – по-неангажиращи. Всичко се променя, когато започват участията в международни състезания: „В VIII – IX клас задачите станаха по-сериозни и започнах да се готвя по-целенасочено. Не мога да не подчертая и усилията на г-жа Ганка Вѝтева, която ни подхваща и разви у нас умения за работа“, споделя тя.

Признава, че докато при мате-

матиката момчетата доминират, то при лингвистиката броят на участниците в големите състезания от единия и от другия пол е изравнен. „В математическите състезания наистина момчетата преобладават, но нашето участие доказва, че има и момичета, които се справят блестящо с тази наука“, подчертава с усмивка крехката девойка.

Според Ванеса олимпийската лингвистика е преди всичко въпрос за логическо и структурирано мислене, а не за сухи факти за конкретни езици: „Целта е чрез наблюдение на изречения и преводи да открием езикови закономерности. Например да установим какъв е

словоредът – без да знаем езика“.

Най-любопитната задача, за която се сеща, е от език в Папуа Нова Гвинея, където „дуло на пистолет“ буквално се превежда като „нос на тапир“.

Постижението на Ванеса е изключително – тя надделява в конкуренция със стотици участници от над 40 държави. Нейният златен медал е резултат от безкрайни часове тренировки, задълбочено мислене и невероятна отдаденост.

Олимпиадата по лингвистика води началото си от 2003 г. и за първи път се провежда в България. Има индивидуално и отборно състезание. България традиционно участва с по два отбора от по четири състезатели. В индивидуалното състезание за 6 часа решават пет задачи, а при отборното – една много дълга задача, която е разделена на отделни части. Най-голямото предизвикателство при нея е да се разпредели работата по оптималния начин, докато при индивидуалното състезание всеки сам трябва да разпредели правилно времето си и да подходи стратегически към задачите, разказва Ванеса.

За двуседмичната национална подготовка тя обяснява, че по 5 – 6 часа се решават задачи, което е много натоварващо, но и много ефективно, защото така се развива устойчивост. Националните състезания по математика и лингвистика са по четири часа, а на олимпиадите шест часа се решават задачи. Трудно се запазва концентрацията. Точно върху тази концентрация за по-дълго време се акцентира при подготовката, обяснява Ванеса.

Хубавото е, че между състезанията олимпийците имат и свободно време. Програмата е много наситена – партита, екскурзии, изненади.

Определено не е само решаване на задачи, разказва Ванеса за преживяното в Китайско Тайпе.

На състезанието тя се среща със стари приятели, завързва и нови познания, защото там всички са настроени много приятелски и контактите се осъществяват лесно.

„На самата олимпиада задачите ми се сториха малко по-лесни, отколкото очаквах“, подчертава тя, доволна от представянето си. Ванеса признава, че не е вярвала, че ще грабне златото. Има надежда поне за сребро, но златният медал е огромна изненада.

„Понеже награждаването върви отзад напред и като минаха сребрата, разбрахме, че ще имаме злато, и вече се радвахме. Но не очаквах, че ще съм с най-високото отличие, и като не си чувах името, започнах да се притеснявам да няма някаква грешка и да са ме пропуснали. И в момента, в който ме обявиха – съзлите си дойдоха сами“, признава Ванеса. Не пропуска да подчертае, че двата български отбора са се справили блестящо: „Имаме хем първи резултат, хем втори. Заявихме много силната позиция на България в лингвистиката. Горда съм с цялото ни представяне. Убедена съм, че ще продължаваме така и през следващите години.“

Ванеса Калинкова е доказателство, че интелектът, трудолюбието и страстта към знанието могат да отведат младите хора далеч. Тя служи като вдъхновение за своите съученици и за всички нейни връстници в България, че науката е не просто възможност, а път към върховете.

След като завършва училище, бургаското момиче избира да следва информатика в Софийския университет. Причината – по-широките възможности за реализация.

„Много от моите приятели ще учат в чужбина и аз се бях замислила, но анализирах, че половината от тях имат мечтан университет, докато аз нямам. Убедена съм, че за да съм успешна, не е необходимо непременно да завърша в чужбина. В България мога да се развия отлично. Така ще бъда и по-близо до семейството си. Освен това вече имам много познания в математическите среди, което не е за пренебрегване. Мога да помагам и при подготовката на следващите състезатели“, чертае близките си планове момичето. Тя благодари на всички свои преподаватели, защото всеки един от тях е оставил у нея частица от себе си, на родителите си за огромната подкрепа и на всички, които са допринесли за развитието ѝ.

Състезанията отнемат много от свободното време на Ванеса, но въпреки това тя обича да чете художествена литература, да гледа филми и сериали, да се среща с приятели – все неща, които правят всички млади хора. Дълги години е посветила и на класическия балет. „Ходих на балет 10 години, макар да прекъснах преди две години. Все още ми е в сърцето и си танцувам понякога, макар и непрофесионално.“

От игла до конец

В НУ „Димитър Благоев“ в Стара Загора са отличници на НВО, шампиони в спортните дисциплини и майстори с шевните машини

Зина СОКОЛОВА

Началното училище „Димитър Благоев“ в Стара Загора е с рекордно високи резултати на Националното външно оценяване тази година – 92.68 по БЕЛ и 96.46 по математика. Оказва се, че това не учудва никого в региона, защото по принцип училището се представя добре на външното оценяване.

„Нашите резултати са традиционно високи – казва Жана Минчева, директор на училището. – И това се дължи най-вече на учителския екип. Децата са подготвени още от II клас. Веднага след като бъдат оградени, се започва интензивна работа с тях. Предварително ги запознават с различните формати на изпита, с изискванията по отделните задачи. Затова и резултатите са налице. А тази година те са по-добри от предишната – отлични са. Ако има някаква разлика в представянето през годините – примерно по български и математика, то зависи вече от самите ученици. Някои са по-добри по математика, други – по български език.“

Добрите резултати превръщат училището в едно от най-търсените в града. Напливът за I клас и тази година е много голям. Класовете са с по 29 – 30 деца, понеже няма достатъчно материална база, за да се разкрият допълнително паралелки. Но това са реалностите. По тази причина и подготвителната група е само една и в нея има 32 деца, което също е много.

„Ограничената материална база ни създава проблеми, защото няма как да приемем всички деца, които имат желание да учат при нас“, подчертава директорката. Според нея резултатите от НВО и на други училища в IV клас са по-високи от тези в седми и десети клас, защото в тази възраст учениците са по-дисциплинирани, по-примерни. След това нещата се променят и оттам идват и по-ниските резултати.

Тя редовно проследява как се развиват учениците, след като завършат началното училище. Тази година

*от 57 деца
във випуска
10 са приети в
Математическата
гимназия
в Стара Загора.*

Това е половин клас.

Ученици на НУ „Димитър Благоев“ редовно участват и в различни състезания, като „Математика без граници“. На тазгодишния финал на състезанието в Несебър Теодор Желев от III^б клас печели златен медал в своята възрастова група. Тази година възпитаници на училището завоюваха и 2 златни медала на Световния математически турнир, който се проведе в Тайланд. Това са деветокласничката Елизабета Казале – възпитаник на началното училище, и второ-

класникът Момчил Цонев, който още учи в него.

„Нашите ученици наистина са изключително активни – подчертава директорката. – Децата имат състезание, навсякъде се включват. Печелят много награди от състезания по бадминтон, плуване и други спортни дисциплини. Винаги има желаещи. Много обичат да се изявяват, особено на сцена. Това им харесва.“

В училището традиционно се организира конкурс „Пролетна феерия“ за изпълнение на българска народна песен, на съвременен или народен танц. В него участват много деца с огромно желание и ентузиазъм. Всяко дете има някакъв талант, убедена е директорката. Просто трябва да му се подаде ръка, да бъде научено, да му се обясни какво да прави.

Няколко години поред в извънкласните занимания се набляга на математика, на предприемачество, на технологии. Училището е иновативно и това е една от иновациите – „Дигитални и креативни ученици на XXI век“. Децата имат изключително голям интерес към технологиите. Това не означава, че през цялото време трябва някой да ги занимава само с технологии. Но това привлича вниманието им и го задържа за доста дълго време, подчертава директорката.

„Те живеят в този дигитален свят, така че няма как да не учим да боравят с новите технологии – казва директорката. – А всеки, който казва, че те не бива да се прилагат в училище, наистина не е в час. Това е абсурдно. Съвременните деца са съвсем различно поколение. Различна е тяхната матрица. Аз имам внучка на година и десет месеца, която е различна. Не е като майка

си и баща ти. Дори технологиите са в кръвта ѝ. Не знам как разбира, но може да ми отключи телефона. И това е най-елементарен пример.“

*В часовете
телефоните не са
разрешени, освен
ако не го изисква
работата*

по време на урока. Но телефоните рядко влизат в употреба, учениците ползват таблети или лаптопи.

Освен математика, дигитални умения и предприемачество в училището се предлагат и други извънкласни дейности, като тези в клуб „От игла до конец“. Преди време по проект по Националната програмата „Заедно в изкуствата и в спорта“ са купени 18 шевни машини. Децата се справят чудесно с тях, с желание посещават заниманията. Очевидно имат нужда да правят нещо с ръцете си, установяват учителите. Любопитно е, че момчетата шият по-добре от момичетата. Но това едва ли е толкова чудно, като се има предвид, че най-известните моделиери са мъже.

Децата шият различни неща. Използват платове от стари дънки, джинси, за да шият портмонета, чанти, скрънчи за коса. Шият и кукли петрушки, с които после играят куклен театър. Много се вълнуват и определено шивашките занимания са им много забавни.

Училището работи и по Програма „Еразъм+“. Преди време група учители посещават Финландия – страната с една от най-добрите образователни системи в света.

Жана Минчева (втората от дясно наляво) по време на посещението си във Финландия по проект на „Еразъм+“

Учениците много обичат да работят с шевните машини

родителите приемаха като нещо нормално, че трябва да участват под някаква форма в образователния процес. Докато днес може би мислят, че като доведат децата си, ние трябва да се справим сами с тяхното обучение. А то не е така. Все пак всичко идва от семейството, от домашната среда. И възпитание, и отношение. Няма какво да се лъжем, първите седем години са най-важните. И това наистина е така.

Ценностната система се изгражда въкъщи, в семейството, в рода. Традиционните добродетели се възпитават от родителите. Ето, сега например

*учим учениците
да поздравяват
всеки ден.*

Да, ама родителите не поздравяват. И се получава разноречие. То хубаво – учим децата и те горе-долу свикват. Но какъв сигнал получават от родителите си. Освен това изискването да си учтив, е един елементарен пример. А какво става, когато се сблъскат с по-сериозни неща? Това обръква децата.“

Сега предстои реализирането на нов проект по „Еразъм+“, по който група учители ще посетят Дъблин. Там ще преминат обучителен курс на тема „Иновативни методи за преподаване и учене“. Целта е да се запознаят с добри практики от ирландската образователна система и да усвоят съвременни стратегии и инструменти, които насърчават креативността, екологичното възпитание и ключовите компетентности на учениците. Проектът подкрепя разпространението на европейски ценности и иновации в обучението през XXI век.

Четирима са тазгодишните носители на наградите на Министерството на образованието и науката „Св. Иван Рилски“. Традиционно те се присъждат на изявени директори на училища за високи постижения в професионалната дейност и принос в развитието на образователното дело.

Директорът на НУ „Христо Смирненски“ в Бяла Слатина Евгени Ангелов е един от отличените с най-високото признание на МОН. Той ръководи училището от 2001 г., а преди това близо 15 години е възпитател в Дом за деца, лишени от родителски грижи в село Бърдарски геран (понастоящем Център за настаняване от семеен тип за деца без родители).

Безспорно, за да работиш и на двете места, трябва не само да си добър професионалист, но и човек с голямо сърце. Като свой приоритет Ангелов очертава възможността да помогне на всяко дете да получи солидно образование, добро възпитание и успешна реализация в обществото.

Снимка НУ „Христо Смирненски“ – Бяла Слатина

Детската работилница в читалище „Развитие 1982“ в Бяла Слатина

Няма възшебна рецепта за успех

В НУ „Христо Смирненски“ в Бяла Слатина вярват, че всяко дете може да бъде отличник

Дуляна КОЧЕВА

Наградата е за целия ми екип, а не за мен персонално“, разказва за „Азбуки“ директорът на училището Евгени Ангелов. Той споделя, че неговите колеги са в училището много години преди той да поеме поста на директор. Някои от тях са с над 35-годишен стаж само в НУ „Христо Смирненски“. Преподавателите много добре познават местната общност, като в повечето случаи те са ограмотявали и възпитавали не само родителите, но и бабите и дядовците на днешните си ученици. Всички те се радват на уважението и доверието на общността.

„Високото отличие за нас значи много. То е доказателство за това, че и в малките училища, каквито впрочем в България има много, се случва „чудото“ добро възпитание и образование на децата“, посочва още той.

Категоричен е, че в малките населени места именно училището е мястото, където децата се учат кое е добро и лошо. Именно там те

Всекидневно изграждат своите добродетели и ценности,

без за това да им е нужен специален учебен час. „Училището и читалището понякога са единственият досег до образование и култура за децата“, обяснява моят събеседник.

Възпитаниците на ръководеното от Евгени Ангелов училище са под 100. Миналата учебна година са били 92, а наесен очакват (пълна) паралелка от бъдещи първокласници – 24. Все още не предлагат подготвителна група, но обмислят в бъдеще да организират. „По този начин ще бъде много по-лесно да подготвим децата за I клас и преходът от детската градина към училищния живот ще бъде по-плавен“, казва той. Повечето от учениците са от уязвимите групи, за които българският език не е майчин. И въпреки това по-голямата част

Евгени Ангелов, директор:

„За един ученик в начален етап на обучение не е толкова важно училището, колкото класният ръководител. Той прекарва целия ден с учениците. И точно затова понякога именно той знае повече за мечтите и желанията им, страховете и притесненията им. Понякога знае повече, отколкото собствените им родители, които прекарват в най-добрия случай около пет часа вечер с децата си.

И точно в това се крие предимството на класните ръководители – те познават децата много добре и могат да намерят път към всяко от тях.

Всяко дете може да бъде отличник. Понякога си отличник по математика или български език, друг път си отличник по музика или физическо. Важното е да откриеш в кое си най-добър, и когато го направиш, получаващ увереност. А увереността ще ти помогне да се справиш в живота.“

от децата, прекривайки прага на школото, говорят добре български. Това улеснява работата на учителите, но езиковата бариера е сериозно предизвикателство за тях.

Директорът си спомня случай, в който преди време едно дете, постъпвайки в I клас в началото на учебната година, много трудно се адаптира – стои самотно, не говори и постоянно плаче. Успокоява се само когато по-голямата му сестра дойде и седне на чина при него. „Извиках родителите му да поговорим. Оказа се, че общуването в семейството е само на ромски език и детето не разбира български. За по-малко от половин година това момче овладя езика и се оказа, че коефициентът му на интелигентност е много висок“, разказва Ангелов.

На следващата година, влизайки в час, директорът чува как точно това момче обяснява на своите съученици, че не са решили вярно задачата, и излиза на дъската, за да им покаже правилното решение.

„Няма възшебна рецепта за

успех. Всяка година опитваме различни неща с различни стимули. Така сами установяваме кое и как работи според конкретната ситуация. Всичко е строго индивидуално – спрямо случая, детето или семейството“, обяснява моят събеседник.

Но целта винаги е една – всяко дете да получи равен достъп до образование.

Още от първата година, в която оглавява училището, той насочва усилията си към задържането на учениците в час, така че нито едно дете да не остане извън образователната система. Но безспорно за успеха на педагогическия екип принос имат няколко успешни практики, които прилагат от години.

Първата безспорно е доброто сътрудничество с родителите. На 15 септември в речта на директора винаги присъства едно и също изречение: „Учителите са тук по цял

ден. Страдата е модерно оборудвана, топла и уютна. Всичко, което е нужно, е тук. Ако доведете детето в училище, нещата ще се случат.“

Всяка година се

организирант поне 10 срещи, в които ученици, учители и родители творят заедно.

„Важно е родителят да влезе в обувките на своето дете“, казва той. Обикновено заедно изработват мартеници, картички, коледна украса или боядисват яйца. Въведена е практика за провеждането на тренинги и лектории с родителите по актуални теми и с насоченост за подобряване на микроклимата в училище. „А понякога просто ги каним на чаша кафе, за да поговорим за децата им в учителската стая или дори в близкото кафене“, допълва той.

Разказва ми, че се случва родителите да му кажат, че няма как да помагат на децата си с домашните, защото самите те не умеят нито да пишат, нито да четат. В този случай той им отговаря: „Отворете тетрадките. Направете се, че проверявате дали са изгълнели домашната си работа. Погледнете чантите им и вижте дали са сложили всичко необходимо за следващия ден. По този начин ще им създадете навик. Така няма и да си помислят да дойдат на училище без домашно на следващия ден“.

В училището работи и много добър екип за подкрепа, който успешно взаимодейства със семействата. „При извънредни и по-тежки случаи понякога лично отивам в дома на някой ученик, който не е посещавал дълго време училище. Тогава всички съсед започват да го мъмрят: „Как не те е срам? Директорът на крака да идва да те търси!“.

Същото се случва и след като удари първият звънец за деня. Евгени Ангелов обикновено излиза

на входа на училището и наблюдава какво се случва. Така всеки, който закъснява за час, забързва ход. Друг момент е, че за разлика от големите училища в малките родителите винаги могат да се срещнат с директора и да поговорят за всичко и по всяко време. Така той винаги е на разположение за тези, които имат нужда от него.

С годините моят събеседник напълно заслужено си е изградил име и се е превърнал в авторитет както за учениците, така и за семействата им. Споделя, че за него работният ден не е от 8 до 17 часа. Проблеми за разрешаване, доста често, изникват и след края на работния ден.

„Няма случай, в който да не отговоря на телефонно позвъняване, без значение колко е часът. Винаги съм готов да помогна“, допълва моят събеседник.

Сред другите успешни практики, които се прилагат, е стимулиране на децата да участват в различни конкурси, изложби, национални състезания и олимпиади. За най-добрите ученици през годината и тези с най-малко отсъствия се организира безплатна екскурзия с образователна цел. „За някои от децата ни тези кратки пътувания са първото им излизане от Бяла Слатина. Така че за тях това е голям стимул“, посочва директорът.

От най-ранна възраст у децата се възпитава и естетически вкус към красивото. Това се случва посредством участието им в декорацията и украсата на класните стаи, коридорите и тематични кътове в училището. Когато едно дете заедно с учителя си е посадило цвете, напълно разбираемо, след това се грижи за него.

„За разлика от други училища, при нас децата пазят материалната база. Нямаме нито един случай на повредено имущество или вандализъм. Възпитаниците ни съхраняват това, което с много любов са направили заедно със своите преподаватели“, завършва той.

Вълшебства в ДГ „Вълшебство“ в Бургас

Катерина КОВАЧЕВА

В ДГ „Вълшебство“ в Бургас официално бе открита нова сензорна стая – иновативно пространство, насочено към емоционалните и сетивните потребности на децата. Тя е част от цялостното обновяване на детското заведение и обещава да се превърне в сигурно и вдъхновяващо място за отбих, игра и терапевтична подкрепа, особено за деца със специални образователни потребности.

Стаята е оборудвана със съвременни уреди и материали, които подпомагат сензорното възприятие, концентрацията и емоционалната регулация – елементи от ключово значение за пълноценното развитие на детето в ранна възраст.

Проектът е реализиран благодарение на дарителската подкрепа на „Инър Уийл“ (Inner Wheel) клуб Бургас. Представители на клуба присъстваха на официалното откриване и приеха с вълнение благодарностите на ръководството и екипа на детската градина.

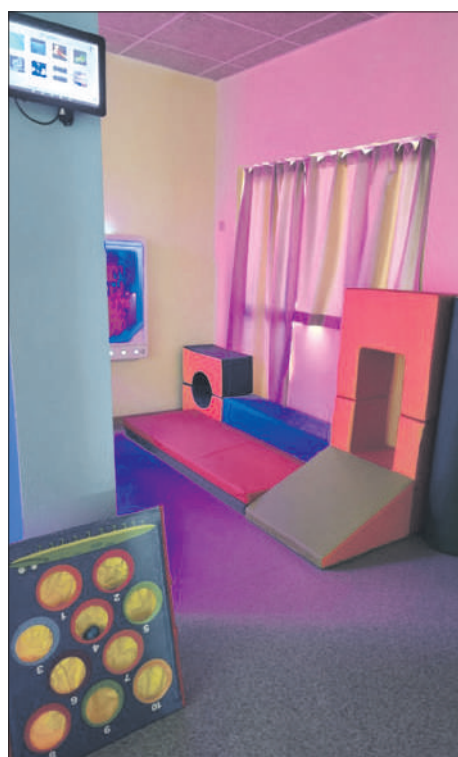
„Истински се вижда само със сърцето“, гласи надписът на гърба на детска картина, поднесена като символ на признателност от името на децата. Думите на Антоан дьо Сент-Екзюпери от „Малкият принц“ се превърнаха в емоционален акцент на събитието и в символ на духа, с който е създадена новата сензорна стая.

Сред официалните гости бяха Михаил Ненов – заместник-кмет по образование, здравеопазване, социални дейности и младежки политики в Община Бургас, и Катя Мишева – директор на Дирекция „Образование и младежки политики“, която е вдъхновител и инициатор на идеята за създаване на такова пространство в ДГ „Вълшебство“.

Гостите подчертаха важноста на подобни инициативи, които поставят детето в центъра на грижата и образованието, като същевременно насърчават сътрудничеството между институциите, местната власт и гражданските организации.

„Сензорната стая не е просто физическо пространство – тя е послание за приемане, разбиране и обич към всяко дете“, споделиха от екипа на ДГ „Вълшебство“. Стаята ще бъде достъпна за всички деца, като ще предоставя индивидуална подкрепа на онези, които се нуждаят от нея, без да ги изолира от общата образователна среда.

С откриването на сензорната стая ДГ „Вълшебство“ прави важна крачка към иновативно и включващо образование, където се чува гласът на всяко дете. Това е история за грижа, съпричастност и споделена отговорност – история, която се вижда със сърцето.

Сензорната стая ще бъде достъпна за всички деца

Снимка Община Бургас

Непосредствено след първия епизод за спомен се снимат водещите на подкаста и учителят им по история и цивилизация Тодор Делиев

Снимки Личен архив

От класната стая към ефира

Подкастът на СУ „Св. св. Кирил и Методий“ във Велинград запознава обществеността с гласовете за учебниците

Диляна КОЧЕВА

От класната към ефира – така се казва подкастът на учениците от велинградското иновативно училище „Св. св. Кирил и Методий“. Зад проекта и осъществяването му стоят учителят по информационни технологии Тодорка Козарева и учениците от XI^в клас от специалност „Софтуерни и хардуерни науки“.

Идеята се заражда още по време на втория срок на учебната 2024/2025 г. Тогава по програма предстои единна-сетокласниците да изучават материал от модула „Мултимедия“.

„В него учим как се правят снимки и видео и след това как се слобавят и добавят ефекти. И така решихме да направим подкаст, в който да видим как се случват нещата на практика“, разказва за „Аз-буки“ Дора Козарева. И часовете се получават толкова различни и интересни, че за изключително кратък срок всички ученици от класа се увличат в работата по новия проект.

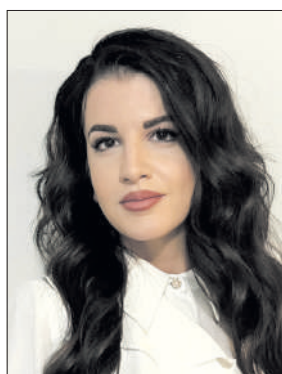
Зад гърба си талантливите ученици вече имат осем епизода, а техни гости са бивши и настоящи преподаватели от училището. Подкастът запознава широката общественост с гласовете за учебниците и ги отвежда от класната стая директно към ефира.

„За всеки свой гост учениците изработват специална покана, която той или тя получава от нашите водещи. И цялата тази емоция се заснема“, обяснява Козарева.

Първият разговор е с най-възрастния преподавател в училището – учителя по история и цивилизация Тодор Делиев. След десетилетия в класната стая, той се готви да чуе последния звънец в преподавателската си кариера, но преди това решава да сподели с учениците си някои от

В процеса на работа по подкаста

Тодорка Козарева

най-запомнящите се моменти от професионалния и личния си път.

Покана за участие в подкаста получава и учителят по физическо възпитание и спорт Тома Чонков. С него разговарят за живота между класната стая и тенис корта, за уроците извън учебника и за това какво е да влезеш в ролята на татко.

С въпроса „Готови ли сте да замените класната стая с микрофона?“ учениците започват интервюто си в осмия епизод. В него представят учителката по биология и здравно образование Величка Борикова. Тя разказва защо учителската професия е призвание и как класната стая може да се превърне в място, където не

само се учи, но и се създават приятелства и спомени за цял живот.

По време на всеки епизод младите журналисти подготвят и специална изненада за своите гости – емоция, която всеки един от тях помни дълго след ефира. „Свързваме се с техни близки, които чрез видеообръщение отправят послания към тях, споделят съвместни истории или отправят предизвикателства“, разказва моята събеседничка. В края на всеки епизод гостите получават подарък, а самият клип завършва с надпис, който представлява лично послание от учениците към учителя.

Подкастът „От класната към ефира“ има и епизоди под формата на влог. В тях отбелязват по-специалните дни в училището. Един от тези епизоди е посветен на „Вечерта на театралното изкуство“, която се е превърнала в запазена емблема на школото. Учениците умело влизат в ролята на журналисти, като показват цялостен репортаж на събитието. Обръщат специално внимание и на емоциите зад кадър, където разговарят с артистите от сцената.

В училищния видео проект място намира и вълнуващото изпращане на абитуриентите

от випуск 2025. На него са посветени не един, а два епизода от подкаста. Очевидно емоциите са толкова много, че няма как да бъдат събрани само в едно предаване. Интересното е, че тук в ролята на журналисти влизат не гимназистите, а малки деца.

„Случи се спонтанно. Просто учениците бяха заети в този ден с друго и така решихме да заснемем малко по-различен епизод“, казва учителят, който стои зад проекта. Споделя, че всеки следващ епизод се очаква с нетърпение не само от училищната общност, но и от майките и бабите на гимназистите, които следят с интерес подкаста.

Учениците сами избират кога да поканят в студиото си. Още няколко учители са получили своите специално изработени покани за гостуване, но епизодите ще бъдат заснети в началото на новата учебна 2025/2026 г. И независимо че на гимназистите им предстои да бъдат в XII клас и да се подготвят за ДЗИ и кандидатстване в университет, са обещали да продължат работата си по подкаста. А в края на годината се очаква да предадат щафетата на друг клас. Кой ще бъде той, предстои скоро да разберем.

Единственият на Балканите палеопарк привлича интереса към Вършец

52 скулптури на животни отпреди 2,5 милиона години разглеждат децата от
Центъра за обществена подкрепа – Белоградчик, по време на лятно занимание

Петя НИКОЛОВА

Череп на съблезъба котка с размерите на ягуар, останка от етруски носорог или изкопаема пума, два пъти по-голяма от настоящите гепарди... Палеопаркът във Вършец е вдъхновен от уникално фосилно находище. Първите предмети от него са открити от местния художник Мариан Марков в края на 80-те години на миналия век.

Историята е любопитна и няма как да не предизвиква интерес. Благодарение на минералната вода на Вършец в продължение на милиони години се запазват непокътнати над 7000 останки. Находището се оказва изключително богато и уникално, но освен това провокира обособяването на палеопарка. Градината с реалистичните макети на животни е създадена по европроект през 2022 г. и ни връща далеч назад във времето – в една саваноподобна обстановка с климат, още по-топъл и сух от днешния.

„Заведохме 30 деца на посещение в Клисурския манастир „Св. св. Кирил и Методий“, който се намира под връх Тодорини кукли, до Вършец, а след това отидохме в палеопарка. Децата се забавляваха, разглеждаха, снимаха. Запознаха се с различните видове животни. Навсякъде има табели с имената им и е много образователно. Въпреки че бяхме там във вторник, който е един от двата почивни дни на палеопарка, получихме съдействие и успяхме да го разгледаме. Препоръчвам това място!“ Това каза за „Аз-буки“ Марияна Георгиева, трудотерапевт в Центъра за обществена подкрепа – Белоградчик.

Погърсихме я за обратна връзка, след като разбрахме, че децата от Центъра са били съвсем скоро на посещение във Вършец. Искахме да узнаем дали са се впечатлили и доколко наистина удивително е мястото, определено като единствения на Балканския полуостров палеопарк. Свързахме се и с екскурзовода Рени Николова, която ни предостави още информация.

Комплексът се състои не само от парковата среда с изложените уникални скулптурни възстановки, но и от експозиционна зала. В десет витрини са показани реплики на отделни кости и отливки на впечатляващи фосилни останки от палеонтологичното находище. Посетителите могат да се възползват също от мултимедия с видеа и анимация, а интерес предизвиква и диорамата. Макетите заемат площ от около 12 кв. м и пресъздават растителността, релефа и основните видове гръбначни в тази част на континента преди 2,5 млн. години.

„Всичките 52 животни, разположени върху 10 дка площ в Боровия парк на Вършец, са направени от стиропор върху метална конструкция, с бои и лакове, от художници в Долин Богров – споделя Николова. – Оригиначните кости от находището, на база на които са изградени експонатите, се съхраня-

Снимки Център за обществена подкрепа – Белоградчик

Особено силно впечатление на децата правят реалистичните макети на животни

Редица от съществувалите преди хилядолетия животни са много по-различни от днешните

Децата с удоволствие се снимат пред експонатите

ват в Националния природонаучен музей на БАН в София. При нас са репликите. Освен това експонатите са в реален размер, както са съществували в тогавашното време.“

Николова уточнява, че обикновено на децата им се разказва историята на находището от екскурзоводите или гледат видеоматериала, който се прожектира в залата. В него се показват кадри от местността Канарата, където са открити останките.

Интригуващата история за разкриването на находището „Аз-буки“ научи лично от откривателя – художника Мариан Марков.

„Около 1963 – 1964 г., когато бях 13 – 14-годишен ученик в родното училище във Вършец, учителката по история Елеонора Кацарова ни водеше на разходки по крепостите в околността – разказва Марков. – И когато се случеше да вали пороен дъжд, търгахме сами по тези места и търсехме монетки, предмети, които след това носехме в училище. С тях учителката ни правеше сбирка в кабинета по история, което пък ни провокираше да продължаваме търсенето. При поредната такава разходка се спряхме на височината, наречена Канарата, и намерих кремъчна стрела и кремъчна стъргалка

от палеолита, както и 5 – 6 топки за стриване. Тези неща заедно с многоцветни кварцити запази в едно чекмедже и след може би 25 години, когато моите деца пораснаха и станаха ученици в VII – VIII клас, те ги намериха. И започнаха да настояват да ги заведе на мястото. Децата ми са записани в Главната книга на Националния природонаучен музей като откриватели на палеонтологичното находище край Вършец. Защото те, след многократни молби, ме накараха да ги заведе до мястото. Един ден, когато все пак отидохме до там, с първия удар на кирката счупих кората, коя-

то покрива находището, и отдолу се появи кокал. Беше като остъклен, кристализиран и по това веднага разбрах, че съм попаднал на голяма ценност. Отидох в Придородно-научния музей в София и показах какво съм намерил. Така започна всичко.“

Мариан Марков споделя още, че 33 години продължава разкопаването и идентифицирането на останките, които наистина заинтригуват света. В скална фуния с диаметър не повече от 1 метър са открити кости и останки от над 160 вида животни. По думите на проф. д-р Златозар Боев, палеонтолог и зоолог, в света няма по-богато фосилно находище точно от този геоложки период – ранен плейстоцен.

„Общо 66 вида птици са открити, като мнозина от тях са представени с единствените досега изкопаеми видове за световната наука. Първият орел змияр, описан в света, е от находището край Вършец“, уточнява проф. Боев в създадения по повод откриването на палеопарка във Вършец научнопопулярен филм за находището.

Във филма палеонтолозите се изумяват от факта, че намерените над 7000 останки са се съхранили непокътнати в продължение на милиони години.

Мариан Марков обаче държи да поясним, че минералната вода на Вършец, която извира от над 100 млн. години, със своята топлина е създавала подходящи условия за развитието на флората и фауната през ледниковите епохи и именно благодарение на нея са се получили завиряването и съхранението на толкова много и ценни останки в подобно малко пространство.

При това в скалната фуния в Канарата се откриват не само птици. Намерени са останки от дребни гръбначни животни, влечуги, земноводни. Най-многобройни от едрите бозайници са останките от елени, а редица от съществуващите тогава животни са напълно различни от днешните.

В научнопопулярния филм, създаден по проект „Нови дестинации в трансграничния туризъм“ в рамките на програмата „Interreg V-A Румъния – България“, който може да се види на интернет страницата на Община Вършец (https://youtu.be/zOT5zLLKu_4), един от учениите възкликва: „Да откриеш нов вид животно в земните пластове отпреди хиляди или милиони години, е равносходно на това да откриеш нова звезда в небето!“.

За нас обаче, като туристи, остава възможността да последваме примера на децата от Центъра за обществена подкрепа в Белоградчик и да посетим Вършец. Освен лечебните води градът предоставя планински въздух, забележителности като „Слънчевата градина“, „Алеята с чинарите“ или неколкотократно опожарявания и възстановен в края на XIX век Клисурски манастир, действащ и в момента. И разбира се, да превърнем летните занимания в ново познание за света, като покажем на децата палеопарка. Посещенията там са безплатни.

В България тазгодишния месец юли е един от най-горещите юлски месеци и най-сухият от 2017 г. насам. В Монтана е измерена температура от 43,5°C. Жегата и сушата предизвикват множество пожари. Безводието се задълбочава. Горещи вълни, пожари, суша и безводие – видими последици от климатичните промени, за които липсват адекватни действия по овладяване и адаптация.

Лятото в Северното полукукло е в разгара си и в много райони, включително и у нас, времето е опасно горещо. Субективното усещане за необичайно време се потвърждава от факта, че в световен мащаб юли 2025 г. е третият най-топъл юли в историята на наблюденията – това са изводите на Европейската служба за изменение на климата „Коперник“.

Николай ПЕТКОВ**,
„Климатека“

Средната температура на въздуха над повърхността на Земята е 16,68°C – с 0,45°C над нормата за периода 1991 – 2020 г. Юли е бил с 1,25°C по-топъл спрямо нормата за прединдустриалния период (1850 – 1900 година). Това е донякъде добра новина, тъй като за трети пореден месец световната температура е под прага от 1,5°C, заложен в Парижкото споразумение. Но това идва след близо двегодишен период на невиждани досега високи температури. Освен това е факт, че средната температура за последните 12 месеца (август 2024 г. – юли 2025 г.) е била с 1,53°C над прединдустриалното ниво. С други думи, дългосрочната тенденция през последните години и десетилетия е на затопляне.

Карло Буонтемпо – директор на Европейската служба за изменение на климата „Коперник“, изтъква: „Две години след най-горещия юли, откакто се водят метеорологични наблюдения, поредицата от рекорди в глобалните температури приключи, засега. Но това не означава, че климатичните промени са приключили. Продължихме да наблюдаваме ефектите от затоплянето на климата в събития като екстремни горещини и катастрофални наводнения през юли. Ако не стабилизираме бързо концентрациите на парникови газове в атмосферата, трябва да очакваме не само нови температурни рекорди, но и влошаване на тези ефекти – и трябва да се подготвим за това.“

Температурата на повърхността на морската вода извън поляр-

*Статията се публикува със съкращения. Тя е част от месечна поредица, която прави обзор на метеорологичните условия през предходния месец на световно, регионално и локално ниво. Статията адаптира данни на Европейската служба за изменение на климата „Коперник“ и други научни организации.

**Николай Петков е автор в „Климатека“. Завършил е специалност „Метеорология“ във Физическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. В момента следва магистратура по специалността „Интегрирани науки за климатичната система“ в Университета в Хамбург, Германия.

Снимка БТА

Екстремните горещини стават норма*

София е в топ 6 по температурно отклонение в Европа през това лято

ните ширини е 20,77°C – с 0,39°C над обичайното и с 0,12°C под най-високата стойност за месеца. Това е

третата най-висока
глобална температура
на водата за юли

в историята на наблюденията от 1979 г. насам. По-топли са били единствено юли 2023 г., следвана от юли 2024 г. Температурата на морската вода за юли през тази и предишните две години остава значително по-висока от предишните десетилетия.

Съответно не липсват райони по света с рекордно висока температура на морската вода – такива са Норвежко море, части от Северно море, някои райони от Западното и Централното Средиземноморие, както и обширни области от западната част на Северния Атлант и западната част на Северната част на Тихия океан.

Температурите на морската повърхност в централния и източния район на екваториалния Тихи океан са близки до нормалните, което е индикативно за неутрална фаза на явленияето Ел Ниньо, което има огромно влияние върху световната температура. Според прогнозите на водещи агенции като Националната агенция за океански и атмосферни изследвания на САЩ (National Oceanic and Atmospheric Administration – NOAA), през следващите месеци се очаква да продължат сегашните условия, като има вероятност и за проява на Ла Ниня (отрицателна аномалия на водата), докато Ел Ниньо със сигурност не се очаква.

Въпреки че юли е сред най-топлите, по света се наблюдават обширни области с положителни и с отрицателни аномалии, включително и температурни рекорди. Районът с най-значителните

отрицателни, но и положителни аномалии, е Антарктида.

Климатичните промени са увеличили и честотата на екстремни наводнения – до този момент вече има две атрибутивни проучвания, които анализират влиянието на климатичните промени върху екстремни наводнения от изминалия месец (атрибутивните изследвания се стремят да определят до каква степен човешката дейност и изменението на климата, предизвикано от нея, влияят върху екстремни метеорологични явления като горещи вълни, наводнения – б.р.).

В средата на юли буря причинява масови наводнения и човешки жертви в Пакистан. На 17 юли в град Равалпинди в рамките на 24 часа падат 230 мм валеж. Към 3 август в цялата страна са регистрирани 300 смъртни случая, от които 140 са деца.

Наводненията в щата Тексас в САЩ на 4 и 5 юли са вследствие на интензивни валежи в този район – нивото на реките рязко се покачва и загиват 135 души. Според анализ, изготвен от ClimaMeter, това е изключително рядко събитие, което не може да бъде изцяло обяснено от естествени колебания, а вследствие на затоплянето на климата подобни валежи са със 7% по-интензивни.

Горещо лято в Скандинавските страни

Сред най-големите положителни температурни отклонения са тези в Азия, като в района на Хималаите, Китай, Южна Корея и Япония е отбелязан най-топлият юли за последните 127 години (от 1898 г.). На 30 юли в японската префектура Хьоге е регистрирана температура от 41,2°C. Необичайно високите температури в Гренландия

допринасят за масовото топене на ледовете на най-големия остров в света.

Средната температура над Европа за юли 2025 г. е била 21,12°C – с 1,30°C над обичайното. Така този месец става четвъртият най-топъл юли в историята на Стария континент.

През юли 2025 г. Фенноскандия (Скандинавският полуостров и Финландия) е районът на континента с най-значителни температурни отклонения от нормата. Това е и областта с най-изразени температури на въздуха над средните стойности. Отново там е отчетена продължителна гореща вълна, а в северната част на Норвегия, Швеция и Финландия 15 дни са били с температури над 30°C.

Над 50°C в Турция

Продължителна гореща вълна преминава над Югоизточна Европа и Турция. В Силопи, Югоизточна Турция, на 25 юли е отбелязана температура от 50,5°C, което е първият случай, в който в страната е регистрирана температура над 50°C. В Гърция също е много горещо, като на 25 юли е измерена максимална температура от 45,8°C.

Неслучайно в този период в региона пламват множество горски пожари в Северна Македония, Албания, Хърватия, Гърция и Турция.

Обединеното кралство отбелязва петия най-топъл юли в историята, а Исландия и Източна Европа също са по-топли от средното. От друга страна, температурите на въздуха в Централна Европа и Западна Русия са предимно под обичайните.

София е шеста сред европейските столици с най-големите положителни аномалии за месеца. А столицата с най-голямото

месечно положително отклонение е Осло (+2,5°C), следвана от Атина (+2,3°C). Само 8 от 45 столици на Стария континент са със средномесечна температура под нормата.

През юли валежите са над обичайните за голяма част от Централна Европа, Северна Франция, Източна и Северна Великобритания, северните брегове на Адриатическо море и др. На фона на високите температури, това е добра новина, но от друга страна, обилните валежи предизвикват наводнения и значителни щети в Хърватия и Източна Румъния, както и в други региони на Балканите.

Останалите райони в Европа са по-сухи от нормалното, като най-ясно те са изразени в голяма част от Фенноскандия, на Балканите и в Южна Франция. Сушата допринася за разпространението и засилването на горските пожари на Балканите, в Кипър, както и във Франция, Испания, Португалия и Шотландия. Огнените стихии причиняват щети и налагат евакуации, а в някои региони отнемат човешки животи.

В България юли
е близо до рекорда

Според Националния институт по метеорология и хидрология (НИМХ) юли 2025 г. е един от най-горещите в България след юли на 2012 г. и 2024 г. София преживява третият най-топъл юли за последните 70 години.

Най-високата измерена температура е 43,5°C на 25 юли в Монтана. Според Института в по-голямата част от страната месечните суми на валежите са под климатичната норма – между 0% (Бургас и Ахтопол) и 50%, като това е и най-сухият юли от 2017 г. насам. Този 31 дневен период се характеризира с продължително горещо и сухо време, като по време на най-горещите дни са отбелязани температури над 40°C в десетки метеорологични станции.

В България горещите вълни обхващат периода 30 юни – 8 юли и 19 – 27 юли. Най-топли са дните 22 и 26 юли, когато температурите надхвърлят 40°C. Най-продължителни горещини се отчитат в Сандански и с. Първомай (общ. Петрич), където максималните стойности над 40°C се задържат съответно 6 и 7 поредни дни (21 – 27 юли).

Всички тези горещини влошават проблема с безводието и пожарите в страната.

Екстремното време допринася и за множество пожари. Въпреки че почти всички огнени стихии са причинени от човешка грешка или безотговорност, условията за тяхното разпространение и интензивност стават значително по-засилени заради климатичните промени.

За целия юли
у нас е имало
близо 3500 пожара,

което е с около 20% повече от юли 2024 г., по думите на главен комисар Александър Джартов, директор на Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“.

По данни на Европейската информационна система за горски пожари (EFFIS) към 8 август общите изгорели площи в България се нареждат на трето място след 2007 г. и 2024 г. Но сезонът още не е приключил.

Създадох биопестицид

Предимството му е, че е широкоспектърен и сравнително евтин

По време на тазгодишния форум „Наука за бизнес“ бяха представени две разработки на учени от Института по микробиология „Стефан Ангелов“. Едната е плод на успешно партньорство с Института по инженерна химия на БАН и компанията „Агрия“ АД, която е с 90-годишна история. За разработката говори проф. Пенка Петрова, директор на Института по микробиология.

Нейният колега от същия институт доц. Андрей Марчев запозна присъстващите с проекта „Зелените клетъчни фабрики“ като устойчива биотехнологична платформа за получаване на биоактивни продукти с благотворно действие.

Снимки Личен архив

Проф. Пенка Петрова и нейният екип се надяват техният препарат скоро да стигне до пазара

Страницата подготви
Зина СОКОЛОВА

Фирмата ни се довери да разработим препарат за растителна защита, който вече е близо до етапа на производство“, каза при представянето на съвместния продукт проф. Пенка Петрова, директор на Института по микробиология. Какъв проблем за решаване си поставят учените?

Това е проблемът с огромните финансови загуби, които селското стопанство търпи заради вредителите по селскостопанските култури. Според статистиката на Организацията на ООН по прехрана и земеделие – ФАО, в милиони тонове се измерват пестицидите, които се хвърлят на полето всяка година, за да запазят селскостопанските култури. Една четвърт от тях са инсектициди, които се употребяват заради вредители като молци, хоботници, лозова краста, нематоди, охлюви и други. Проблемът се засилва и от нарастващото население на Земята и климатичните промени. Настоящото решение е употребата на химически инсектициди, които са сравнително евтини. Но натрупвайки се в природата, те стават токсични и са все по-неефективни заради развиването на резистентност на вредителите срещу тях.

„Иновативното решение, което може да предложи Институтът по микробиология, е употребата на биоинсектициди – подчертава проф. Петрова. – Те се основават на познатата бактерия *Бацилус тюрингенсис*, която има 24 подвида, но само 6 от тях

произвеждат така желаните токсини и спори, които атакуват вредителите. Ние не сме открили тази бактерия, но за първи път изолирахме щамове от различни български източници. Активният щам, на който разчитаме в препарата, е от подвид *Бацилус тюрингенсис* галерие, а той досега не е използван в такива търговски препарати. Различните *Бацилус тюрингенсис* щамове атакуват различни вредители. Но търсейки спорообразуването и съответно токсините в нашия щам, се оказа, че той е много широкоспектърен. И успява да атакува както пеперуди, молци и различни представители на клас *Лепидоптера*, така и още четири-пет класа вредители.“

Най-голяма информация учените получават от геномното секвениране на този щам. Оказва се, че той съдържа поне девет различни токсина в своя геном и може да атакува буквално целия спектър от вредители, които поразяват селскостопанските култури. Нашите учени са доказали образуването на спорите и кристалните токсини. На прецизни електронномикроскопски снимки може да се видят различни по форма токсини, произвеждани от този щам, и това е доказателство за неговата широкоспектърна активност.

С помощта на Института по инженерна химия се разработва и самата технология. Учените от този институт оптимизират производството на щам в големи количества и условията, при които той е най-активен. Вече е създадена цялостна биотехнология за две различни търговски форми на препарата – лиофилизирана и течна формулировка.

„Външните оценители от фирма „Юрофинс“ са кате-

горични, че нашият препарат е толкова активен, колкото търговските препарати, които са на пазара, или даже е с по-висока активност – казва проф. Петрова. – При това количество на препарата, което сме приложили (два пъти по-ниско от количеството, което предлагат търговските препарати), постигаме равна инсектицидна активност. Но конкурентните търговски препарати се основават главно на един от подвидовете на *Бацилус тюрингенсис* – подвид *курстакий*. Тоест тяхната мишена е само *Лепидоптера* – молците и техните гъсеници, които всички познават от детските си години.“

Ето защо главно предимство на българския препарат с инсектицидна активност е, че той е много широкоспектърен. С едно напръскване на полето може да се унищожат поне пет различни вида вредители, включително и нематоди. И това е първият инсектицид в света, успешен срещу колорадски бръмбар. А е известно, че картофите са много разпространена култура.

Освен че е много активен, създателите на новия препарат се стремят той да се произвежда и сравнително евтино. Леофилизираната форма на биоинсектицида ще може да бъде продавана на петте континента. Поне такава е амбицията на фирма „Агрия“, която е собственик на патента за изобретение, и на изобретателите от Института по микробиология и Института по инженерна химия. В момента експерти от научния екип на фирма „Агрия“ се обучават в двата института на БАН, за да продължат да поддържат щам и да доразработят технологията за производство на този продукт в промишлен мащаб.

Зелените клетъчни фабрики

Андрей Марчев е доцент към Института по микробиология „Стефан Ангелов“ при Българската академия на науките. От месец април 2024 г. е ръководител на лаборатория „Еукариотна клетъчна биология“, която е нова за Института.

Основните научни интереси на доц. Марчев са свързани с лечебните растения, в това число редки и застрашени български видове, като например *Rhodiola rosea* L (златен корен), което е може би едно от най-популярните растения с адаптогенни свойства и в същото време все още недостатъчно проучено по отношение на други важни за хората лечебни свойства.

Проучванията му са свързани с изследване на фитохимичната характеристика на растенията и тяхната биологична активност. Основната цел е да се изследва съставът на комплексни растителни екстракти и да се идентифицират основните молекули с растителен произход, които могат да обяснят биологичната активност на съответния растителен екстракт – т.е., че те имат основен принос за изследваната активност.

Биологичната активност се определя чрез третиране с растителен екстракт или чисто вещество след предварително индуциране симптомите на определено заболяване в различни инвитро клетъчни модели. Това може да стане чрез стимулиране със сигнални молекули, които предизвикват активиране на възпалителни процеси. В партньорство с колегите от Департамента по имунология към Института по микробиология екипът работи и с инвиво модели, най-вече подходящи миши модели, в това число хуманизирани модели на артрит, диабет, лупус, алергия, рак и други, с които в департамент „Имунология“ разполагат.

„Друг аспект на моята работа са растителните инвитро системи, така наречените „зелени клетъчни фабрики“. Това е концепция, която се основава на използването на живи клетки, в случая растителни клетки в ролята им на „биофабрики“ с цел получаване на ценни биологично активни вещества по устойчив начин. Растителните инвитро системи са различни недиференцирани (калусни и суспензионни култури), тъканови или органични култури (напр. трансформирани корени или shoot-тип култури), които се получават в лабораторни условия. Те дават възможност за разработването на устойчива биотехнологична платформа като алтернативен подход за получаването на биологично активни вещества, подобни на тези, които се съдържат в растенията – казва доц. Марчев. – Тук мога да спомена някои техни предимства. Едното е, че веднъж получени, тези растителни инвитро системи вече не изискват използването на растенията от техните естествени обитания и също така се намаляват вариациите в добива на вторичните метаболити.“

Обикновено при използването на диво растящи или култивирани растения добивите на метаболитите са ниски. А освен това самите добиви варират в широки граници в зависимост от климатичните особености. Наред с това много растения са застрашени и включени в Червената книга на Република България и дори са забранени за промишлено използване. Ето защо растителните инвитро системи могат да бъдат решение и на такива екологични проблеми

Доц. Андрей Марчев

като съхраняване на даден растителен вид и неговото естествено местообитание.

Друго предимство на растителните инвитро системи е, че тяхното култивиране не зависи от природните условия. Това предоставя възможност за целогодишното им култивиране и получаване на суровина – например екстракт, обогатен с желаните метаболити. Чрез използването на растителните инвитро системи тези целеви метаболити се получават за няколко дни. Цялото растение има нужда от няколко години, за да стигне своя максимум на биосинтез на същите вещества.

„Самото култивиране на инвитро системите в контролирани условия ни дава възможност този процес да бъде мащабиран, за да се повиши добивът на суровината, на която може по-нататък да намерим приложение в различни индустрии – хранителна, козметична и т.н.“

Доц. Марчев разказва и за един актуален проект, който ръководи, базиран на тези научни интереси. Проектът е финансиран по Механизма за възстановяване и устойчивост за изпълнение на инвестиция C2I2 „Повишаване на иновационния капацитет на Българската академия на науките (БАН) в сферата на зелените и цифровите технологии“, Следващо поколение EC (NextGenerationEU). Темата на проекта е „Зелените клетъчни фабрики“ като устойчива биотехнологична платформа за получаване на биоактивни продукти с благотворно действие“ (GREENWEALTH). В този проект е ангажиран екип от опитни и млади изследователи към Института по микробиология от лаборатория „Еукариотна клетъчна биология“ и департамент „Имунология“. Те са така подбрани, че да имат необходимия опит в областта на химията на природните молекули, иницирането на растителни инвитро системи с цел биосинтез на ценни растителни вторични метаболити, както и разработването на хуманизирани модели на артрит в случая.“

Основната цел е разработването на технология за получаването на стандартизиран екстракт на базата на растителни инвитро системи с потенциално антиревматоидно действие, както и приложимостта на получения екстракт в хранителни добавки.

„Надяваме се разработката да намери приложение в биотехнологичната, хранителната и фармацевтичната промишленост – казва ученият. – Тя е адресирана към хора със симптоми на ревматоиден артрит, което би ги насърчило да включат повече медицински растения и хранителни добавки към своята, да я наречем, противовъзпалителна диета.“

Целта на проекта е създаването на патент за самата технология, което е един от индикаторите, заложени при неговото изпълнение..

Съюзът на физиците в България и фондация „Еврика“ организират национален конкурс за есе „Проф. Никола Балабанов“ за ученици и студенти на тема „Физик, от когото се възхищавам“. В Конкурса се включиха 98 ученици от 24 основни и средни училища, както и студенти от три висши училища, които в три възрастови групи представиха своите виждания по темата на Конкурса. Есетата са оценени от жури и са представени на Младежката научна сесия в рамките на 53. национална конференция по въпросите на обучението по физика на тема „Изучаване на квантова физика за устойчиво бъдеще: от учебната зала до индустрията“.

Медиен партньор на форума е Национално издателство „Аз-буки“.

По традиция вестник „Аз-буки“ публикува отличените творби.

Знанието не е статично, то е процес*

Велимир Тодоров – IX клас, I място
СУ „Константин Константинов“ – Сливен

Научни ръководители – Пенка Василева, Анета Стоянова

Светът, в който живеем, е едновременно познат и загадъчен. Във всяка частица светлина се крие тайна, която чака да бъде разкрита. И ако науката е свец, която осветява тъмнината, то професор Никола Балабанов е нейният пазител – човекът с гениален ум, който ме вдъхновява не само с интелектуалните си открития, но и със способността си да вдъхва смисъл и красота в света на числата и формулите. Той успява да преобрази не само обективното разбиране за реалността, но и субективното възприятие за мястото ни в нея. Неговата работа, съчетаваща математическа прецизност с метафизична проникновеност, го превръща в символ на научната мисъл като носител на смисъл, а не просто на факти.

Роден в България в период на политически и социални промени, той израства с дълбокото убеждение, че науката не е само средство за технологичен напредък, но и инструмент за духовно и интелектуално освобождение. Въпреки предизвикателствата на времето професор Балабанов успява да се утвърди като водач изследовател в областта на квантовата физика – поле, което разкрива фундаменталните принципи на Вселената. Той е сред първите учени, които разбират, че физиката не може да бъде затворена в академични лаборатории или сложни уравнения.

Щастлив съм, че имах удоволствието на живо да се срещна с него на Младежката сесия през 2019 г. във Велико Търново. Тогава бях само на 10 години, но неговият благ глас се запечата завинаги в моето съзнание. Той изнасяше доклад, а на мен ми звучеше като приказка за физиката. Това, което ме възхити най-много у професор Балабанов, е неговият неуморим стремеж

да вдъхновява младите.

Научните му приноси са неоспорими и впечатляващи. Работата му върху квантовите флукуации и техният принос за разбирането на „вакуумната енергия“ отваря нови врати за изучаването на тъмната енергия – мистериозната сила, която ускорява разширяването на Вселената. Но дори в най-абстрактните му изследвания прозира характерната му способност да свързва физичните принципи с ежедневието. Той често използва аналогии, които правят сложните концепции достъпни за неспециалисти. Например, когато описва квантовите флукуации, Балабанов ги сравнява с „музика, която звучи в безмълвието на вакуума“ – идея, която едновременно предизвиква интелектуално любопитство и поражда дълбоко емоционално възприятие. Тази поетична перспектива към физиката не е случайна. За професор Балабанов физиката е изкуство, изразяващо се чрез езика на уравненията. Той вярва, че „математиката е най-голямото литературно постижение на човечеството“ – твърдение, което подчертава връзката между рационалното и емоционалното в научното изследване. Неговите изследвания, особено тези, проведени в Дубна, Русия, разширяват разбирането ни за ядрените реакции и структурата на атомните ядра.

Един от най-впечатляващите аспекти на педагогическия му подход е способността му да трансформира провала в инструмент за учене. „Неуспехът – казва той, – е състояние на преход, момент, в който границите на знанието ни се сблъскват с безкрайността на неизвестното.“ Тези негови думи оказаха огромно влияние върху мен. А най-големият урок, който разбрах от неговите трудове, е, че знанието не е статично. То е процес, който изисква непрестанно съмнение, любопитство и смелост.

Теория за „магическите числа“

Бернай Мехмедалиева – IX клас, I място
Национална търговско-банкова гимназия – София
Научен ръководител – Силвия Михайлова

Историите на великите учени често приличат на легенди – разкази за упоритост, талант и непримиримост срещу всички трудности. Сред тях има личности, които не само създават нови хоризонти в науката, но и вдъхновяват със своя пример за преодоляване на барьерите, които обществото и историята поставят.

Мария Гьоперт-Майер е една от тези личности. Тя е физик и вдъхновение, модел за подражание и доказателство, че с упоритост, воля и страст може да се постигне много. Нейният живот е история на постоянна борба – срещу дискриминацията, липсата на ресурси и пренебрежението към жените в науката. И въпреки това тя успява завинаги да про-

мени физиката със своята теория за обвивките на атомните ядра. Тя ме вдъхновява с това, че доказва как истинската стойност на човек не се измерва с признанията, които получава, а с упоритостта, с която следва мечтите си. Нейната смелост, интелект и креативност са качества, които я правят изключителна не само като учен, но и като човек.

Това е историята на Мария Гьоперт-Майер – германски физик, лауреат на Нобелова награда за физика за 1963 г. и втората жена след Мария Кюри, носител на престижната награда. Родена е на 28 юни 1906 г. в Катовице, Германия (днес Полша), в семейство, което цени стойността на образованието. Баща ѝ е уважаван

професор по педиатрия, а семейната атмосфера е наситена с научни дискусии и любов към знанието. Тази среда играе ключова роля в оформянето на интелектуалните ѝ интереси. Още от малка тя демонстрира изключителни способности в математиката и природните науки. В училище често изпреварва съучениците си, но това невинаги е възприемано положително. В началото на XX век обществото рядко поощрява жени, които се занимават с наука. Това не я спира и нейната упоритост и любознателност я водят към Университета в Гьотинген – един от най-престижните центрове на наука в Европа.

Най-големият принос на Мария Майер идва през 40-те и 50-те години, когато започва да работи върху структурата на атомните ядра. Тя изследва протоните и неутроните

в атомното ядро и достига до революционния извод, че тези частици се подреждат в обвивки – подобно на електроните в атома. Нейната теория за „магическите числа“ обяснява защо определени ядра са по-стабилни от други. Това откритие е толкова значимо, че става основополагащо за ядрената физика.

През 1963 г. Мария Гьоперт-Майер получава Нобелова награда за физика, споделяйки я с Ханс Йенсен, с когото работи по теорията. Влиянието ѝ за научните открития във физиката е огромно. Нейната история вдъхновява много жени – да последват пътя на науката.

Научната ѝ работа намира приложение в много области, включително и в медицината, където ядрените технологии играят ключова роля в диагностиката и лечението.

„Млечният път над най-високия старопланински проход“ от Благовест Иванов IV курс, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Велико Търново, първо място от Националния фотоконкурс за ученици и студенти на тема „Невидимите сили на физиката“, провел се в рамките на 53. национална конференция по физика

Американският Прометей*

Адриана Кънева – XI клас, I място
Национална Априловска гимназия – Габрово
Научен ръководител – Красинела Георгиева

Може би всеки учен, посветил се на физиката и науката, заслужава възхищение, но аз бях особено впечатлена от харизмата на така наречения „Американски Прометей“, учения, който овладя огъня – Робърт Опенхаймер. Той символизира сблъсъка между науката, морала и политиката. Неговата история е едновременно величав и трагична, напомняща ни, че знанието носи както просветление, така и отговорност.

Той произхожда от семейство с германски корени, установило се в Америка. Майка му е художничка, поддържаща контакти с известни импресионисти, а баща му – амбициозен предприемач, занимаващ се с търговия на платове, но с изразено чувство за естетика и красота. Родителите му се запознават на откриването на изложба, която посещават едновременно. И двамата споделят високи морални ценности. Баща му по-късно става член на учреденото дружество по етика, създадено от техен близък.

След като завършва Харвард, той се потапя в предизвикателствата на

квантовата физика – област, която в началото на XX век е изпълнена с мистерии. Опенхаймер не е просто теоретик – той е визионер, който вижда отвъд границите на времето си. Обича нестандартните идеи и ги възприема като изключително значими. Именно тази му страст го свързва с едни от най-блестящите учени на епохата.

Робърт Опенхаймер живее във време, когато Адолф Хитлер управлява Германия, а учените, работещи за Третия райх, разработват ядрено оръжие, което може да се превърне в инструмент за осъществяване на техните разрушителни идеи. Осъзнавайки заплахата, Опенхаймер заедно с екип от бляскави учени се оказва начело на проекта „Манхатън“ – най-секретното научно начинание на XX век.

Опенхаймер е убеден, че само чрез колективния гений на тези учени ще успеят да създадат атомна бомба преди нацистите. И успяват! Малко след новината за смъртта на Хитлер, на 16 юли 1945 г., първата ядрена експлозия в историята – те-

стът „Тринити“, осветява нощното небе над пустинята. В този момент Опенхаймер изрича думите, които ще останат в историята: „Сега аз се превърнах в Смърт, разрушител на светове“.

Това не са думи на триумф. Това е осъзнаване на отговорността, която той вече носи. Човекът срещу създаденото от него оръжие! Тук се заражда и големият морален конфликт. Американското правителство използва постигнатото от учените, за да хвърли атомна бомба над Хирошима и Нагасаки в Япония, причинявайки неизмерими човешки страдания и дълготрайни последици от възникналото радиоактивно лъчение. Опенхаймер е сразен – вместо да бъде герой, спасил света, той се превръща в човека, дал на човечеството сила, която може да го унищожи. Тогава Опенхаймер казва на президента Труман: „Господин Президент, чувствам, че имам кръв по ръцете си“, с което изразява своето разкаяние за приложеното негово научно откритие.

От този момент нататък той се превръща в активен защитник на ядреното разоръжаване, борейки се за предотвратяване на нови подобни трагедии.

*Заглавията са на редакцията. Есетата се публикуват със съкращения

Госпожо, вие ме научихте да бъда българче

Историята на едно наше неделно училище в сърцето на Англия

В един неделен ден на 2018 г., в зала в град Челмсфорд, графство Есекс, прозвучава първото „Добро утро, деца!“ на български език. Така се ражда Българското неделно училище „Найден Геров“ – не просто място за уроци, а храм на българската памет, език и духовност далеч от родината.

Негов създател и двигател е Илияна Бояджиева-Смит – жена с необикновена отдаденост. Боли я, когато чува деца на български, които не знаят как да кажат „мамо“ или „обичам те“ на родния си език. Тя не се примирява – среща след среща, разговор след разговор с български, които копнеят децата им да не загубят своята идентичност. При общуването си с много български, които искат децата им да имат възможност да учат български, тя решава по някакъв начин да допринесе за запазването на езика. Признава, че ѝ е тъжно, когато вижда, че във все повече български семейства говорят с децата си само на английски.

Зина СОКОЛОВА

В Челмсфорд имаше сравнително малко българи. Но реших, че децата се нуждаят от възможност за българско образование. Убедена съм, че едно училище трябва да бъде отворено там, където има деца, а не там, където има учители – казва Илияна Бояджиева-Смит. – И така, лека-полека, след разговори с наши сънародници и с помощта на „Фейсбук“ сформирахме група, започнаха да идват деца.“

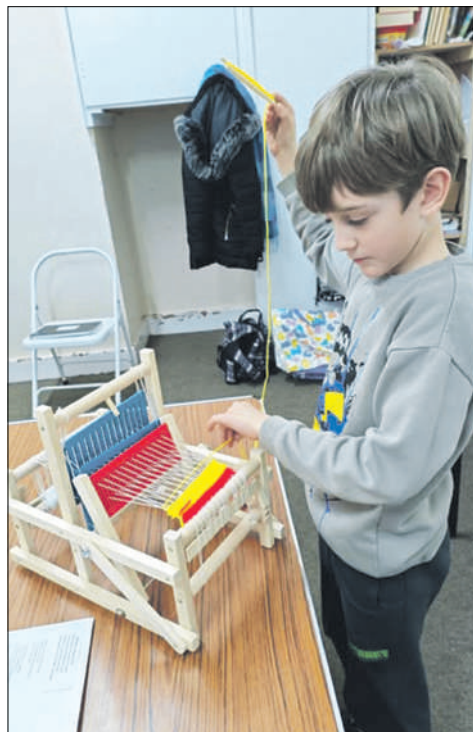
Така,

с малка фейсбук група и голяма мечта училището започва

Днес в него учат над 120 деца – от най-малките в предучилищна възраст до младежи в XII клас. Има специален подход към всяко дете – едни говорят български у дома, други го чуват само по празници. Но всички са обединени от едно: тук са, за да се свържат с корените си.

Преподаването в „Найден Геров“ е вдъхновено от дългогодишния ѝ опит като български учител по математика и немалкия ѝ опит като учител по същия предмет в британски училища. Тя знае – днешните деца се учат не със суха теория, а с игра, емоция, преживяване. Затова всеки урок е приключение: драматизации по български приказки, тайни на глаголицата,

Снимки Българско неделно училище „Найден Геров“ – Челмсфорд

В Българското неделно училище „Найден Геров“ в Англия е интересно и забавно. Има и толкова много неща за правене

Илияна Бояджиева-Смит, директор

непознати страници от нашата история и литература.

„Програмите, които са по извънкласна дейност, са си наши, направени са въз основа на целия ми педагогически опит. Една от колегите също е много опитна. Направихме в суров вид програмите и след това седнахме да ги обсъдим с колегите. Всичко съм селектирала според възрастта – уточнява Бояджиева. – Информацията, която получават, трябва да могат и да я усвояват. Много задълбочено започнах да се ровя в историята. До такава степен, че

започнах да обучавам децата и на глаголица, за да голямата представа за приликата и разликата със сегашната ни азбуката.

Но сравнителните таблици на глаголица и кирилица ги правя от трети клас нагоре, не преди това. Във втори и трети клас наблягам на българските детски писатели и не само разказвам, не само чета, а импровизираме и правим драматизации на приказки. В повечето случаи запознавам децата с детска литература, която не е вписана

в съвременните учебници или просто е прескочена. Споменавам, че Емилиян Станев е единственият български детски автор, в чиито произведения животните говорят. Говоря им за „Ането“ от Ангел Каралийчев, която той пише за дъщеря си.“

Училището се разраства и в него започват да идват и деца от Лондон, за да се докоснат до магията на българския език. За да облекчи семействата, Илияна отваря филиали в Гринуич и Кентърбъри. Макар че опитът ѝ да стигне до Белфаст, не успява, пламъкът не угасва – напротив, гори по-силно от всякога. Неслучайно от новата 2025/2026 учебна година БНУ „Найден Геров“ отваря седмично училище и занималня и във филиалите Гринуич и Кентърбъри. Занятията за седмичното училище и занималнята ще се провеждат от понеделник до събота и в неделя в Кентърбъри, вкл. и по време на английските ваканции.

Зад всичко това стои професионализмът, трупан дълги години.

Илияна е с 40-годишен педагогически стаж, специализации в България, Братислава, Ирландия и Великобритания. В България Илияна Бояджиева е завършила Софийския университет – „Педагогика“, има първа професионално квалификационна степен. Има и специализация по английски език за начален, среден и горен курс, както и специализация от университет в Братислава, където е работила в българското училище. В България има двадесет години трудов стаж, в Братислава – пет, а като учител в британско училище – 15 години. Всяка идея, всяка програма е плод на огромен опит и дълбока любов към децата и

българския дух.

Училището не е просто учебна институция, категорична е директорката. То е мост – между миналото и бъдещето, между Родината и емигрантския живот, между езика, който се губи, и езика, който може да се възроди. А най-голямото предизвикателство? Да се пребори с апатията. С деца, които отказват да посещават неделното училище, и родители, които се колебаят дали да ги оставят да го направят.

„Без съдействието на родителите сме абсолютно безпомощни – подчертава директорката. – Но понякога не успяваме да привлечем деца, които са твърдо убедени, че не желаят да посещават уроците по български език. Тогава нито ние можем да се преборим, нито родителите. Много трудно се мотивират децата от пети клас нагоре. Освен това след Брекзит някои от родителите имат много добра мотивация да останат тук и децата им да приключат с България. И това, за съжаление, става. Брекзит откъсна Великобритания от Европа. Няма добра комуникация. Тукашните българи предпочитат да останат на Острова. Има семейства, които се връщат в България, но процентът на оставащите е много по-голям. Просто намаляват контактите им с България. Особено когато бабата и дядото вече не са живи.

Най-голямото предизвикателство е да успеем да мотивираме децата и родителите,

за да може да мине лесно адаптацията от тази държава към България, защото тук е друг менталитетът. Връщайки се в България, децата много често се травмират поради разлика в системите. Другото е да убеждаваме

родителите, че децата трябва да завършат основно образование, да им помогнем да завършат и средно. Овладеяването на всеки език отваря една врата, а те са българи. Тъжно е да не знаят български. Много е тъжно, защото погледнато реално, над три милиона българи са навън, а българските училища в чужбина са поели не повече от четиридесет хиляди деца. Те са пръснати. Сигурно е трудно и чисто физически да се организира, макар че имаме и онлайн обучение.“

И все пак надежда има. Всяко дете, научило българската азбука, всяко „мамо“ на български език, всяка детска усмивка, когато чуе за „Сливи за смет“ или „Ането“, е малка победа. Победа за езика. За България. За бъдещето.

Освен съхраняване на българския език и култура в неделното училище искат да възпитат и други добродетели у децата. Всяка година се организира коледен базар, средствата от който се даряват за онкоболни деца. Събраната сума се разпределя по равно за Англия и за България.

Илияна Бояджиева се гордее и с конкурса „Таланти без граница“, който организира от няколко години БНУ „Найден Геров“. През изминалата учебна година над 200 ученици от 15 български училища в Европа, Америка и Русия участват в надпреварата за оригинална творба, свързана с българския език, история, култура и традиции. Директорката уточнява, че в състезанието са били включени няколко раздела, което дава възможност на участниците да се изявят в област по свой избор – документален филм, рецитиране на стихотворение от наши поети, есе, танцов състав и народен музикален инструмент, изработване на предмет от народното творчество (глинен съд, сурвачка, мартеници, изработване на цървули, модел на българска шевица и други); рисунки на български символи, портрет на историческа личност по избор, сезонен пейзаж по избор на планините Рила, Пирин, Витоша, Стара планина, рисунка на селища като Несебър, Боженци, Арбанаси, Копривщица.

„Произведенията на всички наградени са включени в общ каталог, който е връчен на вицепрезидента Илияна Йотова, на МОН и на ректора на НАТФИЗ – заяви Илияна Бояджиева. – Следващият конкурс започва на 1 октомври 2025 г. и ще завърши на 30 май 2026 г. с изложба в София.

През 2022 г. Министерството на образованието и науката удостои Илияна Бояджиева-Смит с Наградата „Неофит Рилски“ – признание за нейната безрезервна отдаденост към мисията на българското слово зад граница. Но най-голямата награда за нея са думите на едно дете: „Госпожо, вие ме научихте да бъда българче“.

Министерство
на образованието и науката
Национално издателство за
образование и наука „Аз-буки“

Директор:
ЕМИЛ СПАХИЙСКИ
Заместник-директори:
СТОЯН СТОЯНОВ
ВЕНЦИСЛАВ ГЕНКОВ

1113 София
„Цариградско шосе“ 125, бл. 5
За цялата страна:
0700 18466
izdatelstvo.mon@azbuki.bg
azbuki@mon.bg
<https://www.azbuki.bg>

Аз-буки

Банкова сметка:
„Обединена българска банка“ АД
IBAN: BG38UBBS81553139075716
BIC: UBBSBGSF

Национален седмичник
за образование и наука

АЗ-БУКИ

ISSN 0861-3990

Редактори:

д-р Зина Соколова
z.sokolova@azbuki.bg

д-р Диляна Кочева
d.kочева@azbuki.bg

Степа Маринова

s.marinova@azbuki.bg

Боряна Трайчева
b.traycheva@azbuki.bg

Павла Котова

p.kotova@azbuki.bg

Графичен дизайн:

Иво Христов

i.hristov@azbuki.bg

Петър Владов

p.vladov@azbuki.bg

Стилист-коректор:

Анелия Врачева

a.vracheva@azbuki.bg

Фоторепортер:

Олег Попов

Реклама и

разпространение:

izdatelstvo.mon@azbuki.bg

Кореспонденти в страната:

Белене – Ралица Господинова
088 7418349

Варна – Розалина Димитрова
088 339920

Велико Търново – Здравка Маслянкова
088 6653255

Видин – Борислава Борисова
vidinstar@gmail.com

Ловеч – Жанина Илиева
087 7209597

Пловдив – Деляна Лукова
088 7271712

Смолян – Ангел Добриков
088 9703271

Кюстендил – Северина Димитрова
089 5789515

Шумен – Светлана Крумова
srkrumova@gmail.com

ДЕЖУРЕН РЕДАКТОР:

Зина Соколова

Предпечатна подготовка:

НИОН „Аз-буки“

Печатница: „Алианс Принт“ ЕООД
ж.к. „Дружба“ 1, ул. „Илия Бешков“ 3А

Неподписаните снимки в броя са от архива
на в. „Аз-буки“ и глобалната мрежа

Материали не се връщат
Авторските права на публикуваните
текстове и илюстрации са
собственост на вестника

НИОН „Аз-буки“ издава
научните списания:

„Български език и литература“

„Чуждоезиково обучение“

„Математика и информатика“

„Педагогика“

„Професионално образование“

„Философия“

„Стратегии на образователната

и научната политика“

„История“

„Обучение по природни науки
и върхови технологии“

Зелени библиотеки в софийските паркове

*Родители поискаха читателска карта
и за своето бебе, което е само на 25 дни*

Степа МАРИНОВА

С нова книжка, рисунка върху лицето и десетки усмивки си тръгват малките любители на четенето от съботната разходка в парка „Заимов“. Там, на Световния ден на любителите на книгата се проведе третият тур от традиционна лятна кампания „Зелени библиотеки“ на Столичната библиотека, която се провежда за единадесети път.

Инициативата ще продължи всяка събота и неделя до 7 септември, като всеки от дните е на различна локация. Следващите турове са на 16 август в Южния парк и на 17 август в най-новата локация от кампанията – парка „Герена“.

Малките любители на книгите имаха възможност да се включат в творчески работилници и да покажат таланта си в рисуването, занимания с аниматори, забавно програмиране с ботове.

„С нас децата се забавляват в библиотеката и сега извън нея – в парковете на София по време на инициативата ни „Зелени библиотеки“, споделя Марчела Борисова, ръководител направление „Обслужване“ в Столичната библиотека.

Любителите на книгите успяха да подновят читателската си карта за Столичната библиотека или да получат нова напълно безплатно. На всяка от изнесените кампании от тази възможност се възползват около 200 души. На първия тур от инициативата – в парк „Гео Милев“, е поставен и рекорд.

„Записахме 280 читатели на първата ни „Зелена библиотека“. Интересните инициативи, които Библиотеката провежда за

Снимка: Асторън

Инициативата на Столичната библиотека привлече много родители и деца

всички възрасти, дават резултат – привличането на все повече нови читатели от всички възрасти“, споделя Борисова.

В парка „Заимов“ служителите на Столичната библиотека правят читателска карта и на бебе на 25 дни. Родителите му споделят пред тях, че отдавна имат желание да ги посетят, но не успяват да намерят време. Когато чуват, че инициативата ще гостува в парка „Заимов“, решават да отидат и да направят читателска карта и на сина си.

„Взеха му и любимата детска книжка на майката – „Косе Босе“. Обещаха, че това ще бъде първата книжка, която ще му прочетат. Ще го доведат и на нашата инициатива „Час на приказката“, допълва ръководителката в направление „Обслужване“. Досега най-

малкият притежател на читателска карта е бил на месец.

Други участници в инициатива пък се възползват, че тя се провежда в близкия до тях парк, и решават да върнат книги, които са заели от библиотеката, а след това ще дойдат да вземат нови.

Всяка година известни автори и популярни творчески личности стават посланици на кампанията. В парка „Заимов“ в инициативата се включиха Иван Ланджев – най-четен поет на Столичната библиотека за 2022 и 2023 г., и Жени Александрова-Лечева – детска авторка, актриса и певица.

Посетителите на кампанията разгледаха и документалната фотоизложба „Из парковете на София – минало и настояще“.

ПРАВНА КОНСУЛТАЦИЯ

Тодор КАПИТАНОВ

Незаконното уволнение води до конкретни права за работника и задължения за работодателя. Ако съдът признае, че прекратяването на трудовия договор е било незаконосъобразно, работникът има право на обезщетение, възстановяване на работа и поправка на вписванията в трудовата книжка. В този текст е описано кога се дължи обезщетение, в какъв размер, как се търси по съдебен път и какви последствия има за трудовия стаж и за документацията.

Какво следва при незаконно уволнение и как се търси обезщетение

Обезщетението при незаконно уволнение е уредено в Кодекса на труда на Република България.

При незаконно уволнение работникът или служителът има право на обезщетение от работодателя в размер на брутното си трудово възнаграждение за времето, през което е останал без работа поради това уволнение, но за не повече от 6 месеца. Ако през посочения период работникът или служителът е работил на по-нископлатена работа, той има право на разликата в заплатите.

Според закона работникът или служителът има право да оспорва законността на уволнението пред работодателя или пред съда и да иска:

1. признаване на уволнението за незаконно и неговата отмяна;
2. възстановяване на предишната работа;
3. обезщетение за времето, през което е останал без работа поради уволнението.

Когато уволнението се оспорва по съдебен ред, работникът или служителът има право на три иска, които могат да бъдат предявени с една исова молба, но е възможно да се предяви само първият, само първият и вторият или само първият и третият. Съдът се произнася по исканията, така както са направени.

Когато съдът е признал уволнението за незаконно и го е отменил и ако е бил предявен и искът за обезщетение при незаконно уволнение, съдът присъжда на работника или служителта обезщетение за времето на оставане без работа поради уволнението или за времето,

през което той е работил на по-ниско платена работа. Работодателят дължи обезщетението в размера, посочен във влязлото в сила съдебно решение.

С колективен трудов договор или с трудовия договор може да се предвижда обезщетение за срок повече от 6 месеца.

Обезщетението по този ред подлежи на данъчно облагане.

В закона е предвидено, че когато уволнението на работника или служител е признато за незаконно или бъде поправено основанието за прекратяване на трудовото правоотношение, вписването на тези обстоятелства в трудовата книжка се извършва от работодателя, прекратил трудовото правоотношение. При отмяна на уволнението с влязло в сила съдебно решение в трудовата книжка се зачерква продълговатият щемпел и основанието за прекратяване в съответната графа. Вписват се номерът и датата на решението, на основание на което се прави корекцията, както и датата на влизането му в сила. Направената корекция се заверява с подписа и печата на работодателя.

Времето, през което работникът или служителът е бил без работа поради уволнение, което е признато за незаконно от компетентните органи, се признава за трудов стаж от датата на уволнението до възстановяването на работа.

Справка: чл. 225, ал. 1 и 2 от Кодекса на труда; чл. 228, ал. 2 от Кодекса на труда; чл. 344, ал. 1 от Кодекса на труда.

РОМАН ОТ Е. УОЛЪС	НЕМСКИ ПРОМИШЛЕН КОМБИНАТ	МЕХАНИЗЪМ ИЗВЪРШВАЩ ДАДЕНА РАБОТА	МУЗИКАЛНА НОТА	ЗАЯВЛЕНИЕ ЗА ОТСТРАНЯВАНЕ ОТ УЧАСТИЕ В НЕЩО	РОМАН ОТ БРАМ СТОКЪР	ДЕЙСТВИЕ ПОСТЪПКА	МЕКСИКАНСКА РАКИЯ	ИТАЛИАНСКИ КОМПОЗИТОР (1760-1842)	
ОПЕРА ОТ ПИЕТРО МАСКАНИ	РОМАН ОТ КОЛИН ФОЛКНЪР	МАЛКОТО НА КОТКА	ИСПАНСКИ ТАНЦ	ГРАД В ТАЙЛАНД	АМЕРИК. ПЕТРОЛЕН МАГНАТ (1839-1937)		ДРУГОТО ИМЕ НА АПОЛОН	РЕКА НА ЗАБРАВТА (ГР. МИТ.)	ПОЕТИЧНО СЪЗВУЧИЕ
					ГЕРОЙ ОТ „ОДИСЕЯ“				
ПЛАНИНА В БЪЛГАРИЯ			ЧЕШКИ ТЕЖКОТОВАРНИ АВТОМОБИЛИ			АНГЛ. ПИСАТЕЛ - „ПАНАИР НА СУЕТАТА“			
МАРКА КОРЕЙСКИ АВТОМОБИЛИ		МАРКА ЮЖНО-КОРЕЙСКИ АВТОМОБИЛИ		ЗЛИ СЪЩЕСТВА ВЪВ ФЕНТЪЗИ ЖАНРА		МАТЕРИАЛ, ЗЕМЕН КАТРАН			
		РУСКИ ГЕНЕРАЛ (1828-1901)		ДРЕВНО ИМЕ НА Р. ВОЛГА		МАШАБНО УМАЛЕН МОДЕЛ			
ДРЕВНО ПИСМО НА ИНКИТЕ	ИЗТРЕБВАНЕ НА ХОРА ПО РАСОВ ПРИЗНАК				ГРАД В ГЕРМАНИЯ		СЛАВЯНСКО ИМЕ НА РЕКА ЕЛБА		
	ЧАСТ ОТ ВЕРТОЛЕТ						АНГЛИЙСКИ ПИСАТЕЛ (1832-1898)		
		ГЕРОИНЯ ОТ „НА ЖИВОТ И СМЪРТ“			КАНАЛ ЗА ОТТИЧАНЕ НА ОТПАДНИ ВОДИ			ЦЪРКОВНА КОПРИНЕНА ПОКРИВКА	ЛЕПЕНКА С НАДПИС
ФРЕНСКИ ПИСАТЕЛ - „ОСТРОВЪТ“		ИТАЛИАНСКА АКТРИСА - „НОЧАРКА“			ОРАТОРИЯ ОТ Г. ХЕНДЕЛ				
ПОЛУСЪПОПОНЕН КАМЪК			СОРТ ЯБЪЛКИ		ГЕРОИНЯ НА Б. НУШИЧ ОТ „МАКСИМ“			БИВШ АНГЛИЙСКИ ФУТБОЛИСТ	
			МОДЕЛ АВТОМОБИЛИ НА „АЛФА РОМЕО“		ШИРОКАТА ЧАСТ НА ХИЛКА			ДРЕВНОГРЪЦКИ ПОЕТ - „ИЛИАДА“	
			ОРГАНИЗАЦИЯ НА ХОРА С ЕДНАКВИ ИНТЕРЕСИ		КАМЪК ОТ КОСМИЧЕСКИ ПРОИЗХОД				
			ДЕТСКА ИГРА		БЕЗПРАВЕН ЧОВЕК				
ГРАД В БЪЛГАРИЯ				КУБЧЕ ЗА ИГРА НА ТАБЛА	МАРКА МАРГАРИН				РАЗКАЗ ОТ Н. ХАЙТОВ
ТРОПИЧЕСКО ВЛАКНОДАЙНО РАСТЕНИЕ				ГЕРОЙ ОТ „РОБИНЗОН КРУЗО“	РАЗНО-ВИДНОСТ НА КУЛТУРНО РАСТЕНИЕ				
		ПЪРВАТА ЖЕНА (БИБЛ.)		ВЪОДУШЕВЛЕНИЕ, ПЛАМЕННОСТ		ЖЕНСКА ДРЕХА ОТ ГРАОВСКО			
		СПОСОБНОСТ ЗА ЗАПОМНЯНЕ		РОМАН ОТ ВЛАДИМИР НАБΟΚΟV		ГЛАВЕН ГРАД В ЮЖНА КОРЕЯ			
	СТОЛИЦАТА НА КАМБΟDЖА				ШЕФ		ВИД КОЛБАС		
ГОЛЯМО ПОМЕЩЕНИЕ	МЪЖКА ПРИЧЕСКА	РОК-ПЕВИЦА ОТ САЩ			ХАРАКТЕР		ПАРК И СТАДИОН В ПЛОВДИВ		
			ХИМИЧЕН ЕЛЕМЕНТ			РЕКА, ВЛИВАЩА СЕ В ЕЗЕРОТО БАЙКАЛ		ДЕПАРТАМЕНТ ВЪВ ФРАНЦИЯ	
			ШИРОКА ВРЪХНА ДРЕХА БЕЗ РЪКАВИ		ЦЕРЕМОНИЯ	ГЕРОИНЯ ОТ „ТЮТЮН“ НА Д. ДИМОВ		ГЕРОЙ НА ШЕКСПИР	
УРЕД ЗА ОСВЕТЛЕНИЕ				ПРИТОК НА КАМА	КУБИНСКИ ТАНЦ			АНГЛИЙСКИ ПИСАТЕЛ - „ОЛИВЪР ТУИСТ“ (1812-1870)	ДРУГО ИМЕ НА ГЛУХАРЧЕТО
ГЕРОЙ НА ЕЛИН ПЕЛИН ОТ „ГЕРАЦИТЕ“				ПРЕДНАТА ЧАСТ НА ГЛАВАТА НА ЖИВОТНО					
				РОМАН ОТ Т. Д. МОСТОВИЧ					
				ГОЛЯМА НЕОТРОВНА ЗМИЯ					
	КАТЕГОРИЧНА ЗАБРАНА			ПРИВИЧКА		ФРЕНСКА ЗЛАТНА МОНЕТА			
РЕКА ВЪВ ФРАНЦИЯ	ФРЕНСКА ФИЗИЧКА (1881-1967)			ФРЕНСКИ ЖИВОПИСЕЦ (1814-1875)		ГРАД ВЪВ ФРАНЦИЯ			
		МОРСКА БУРЯ			ДРАМА ОТ Х. ИБСЕН	ГРАД ВЪВ ФРАНЦИЯ	ТЪРГОВСКА ОТСТЪПКА		ГРАД В ЮЖНА КОРЕЯ
		АМЕРИКАНСКИ АКТЬОР - „ИГРАЧЪТ“			ДРЕВНО ТРАКИЙСКО ПЛЕМЕ			АНГЛИЙСКИ ДРАМАТУРГ (1558-1594)	
СВЕТОВНА ОРГАНИЗАЦИЯ		ГЕРОЙ ОТ „1001 НОЩ“				СТЪБЛА ОТ ЖИТНИ РАСТЕНИЯ СЛЕД ОВЪРШАВАНЕ		МОДЕЛ „АЛФА РОМЕО“	
БЪЛГАРСКИ ИЛЮЗИОНИСТ (1943-2022)		ГРЕДИ НА МАЧТИ		СТИХОТЪВ ОТ НАДЯ КЕХЛИБАРЕВА		КНИГА С ОТДЕЛНИ СТАТИИ И ДР.		АМЕРИКАНСКИ КИТАРИСТ, ВОКАЛ И РОК-КОМПОЗИТОР	
			ДУХОВЕН НАСТАВНИК В ИНДУИЗМА		ИСПАНСКИ ФУТБОЛЕН ОТБОР	МОДЕЛ МИНИВАН НА „ОПЕЛ“		ВИД ЕДРА МУХА	
	КИЕВСКИ КНЯЗ (НЕИЗВ. 912)			ПУБЛИЦИСТИЧЕН ЖАНР					
МОДЕЛ ПРОЦЕСОРИ НА „ИНТЕЛ“	ХУДОЖЕСТВЕНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ			НАЙ-МАЛКИЯТ ЕДНОКЛЕТЪЧЕН ОРГАНИЗЪМ		ДОМОУПРАВИТЕЛ			РЕКА В БЪЛГАРИЯ
				УРЕД ЗА ПРОМИВАНЕ НА ОРГАНИ					ПУСТИНЯ В АФРИКА
				ГЕРОЙ НА МОПАСАН ОТ „ДЯВОЛЪТ“					ЗАВИСИМ ФЕОДАЛ
					ГЕРОЙ НА ЛЕВ ТОЛСТОЙ ОТ „СИЛАТА НА МРАКА“		БЪЛГ. КНИГОИЗДАТЕЛ (1828-1911)		
МЪЖКА РОЖБА	ОПЕРА ОТ ЖУЛ ЛЕВИ		МОДЕЛ АВТОМОБИЛИ НА „КИА“		ГРАД ВЪВ ФРАНЦИЯ		ГЕРОИНЯ ОТ „ПОД ИГОТО“		
		ВИД МЕК ВЪЛНЕН ПЛАТ	ЧАСТ ОТ КОСТЮМ			ФРЕНСКИ ИСТОРИК (1849-1928)		В ТЕНИС-ТОЧКИ ОТ СЕРВИС	
		ЖИВОТИНСКА МАШИНА				НЕМСКИ КАМИОНИ	РЕКА В ГЕРМАНИЯ	СРЕДНОВЕК. СТОЛИЦА НА АРМЕНИЯ	
ОСНОВНА МИСЪЛ В СЪЧИНЕНИЕ				ГЕРОИНЯ ОТ „СЕВИЛСКИЯТ БРЪСНАР“					
ЛИЦЕ, ПОПРАВЯЩО ТЕКСТ ЗА ПЕЧАТ					ИТАЛИАНСКИ ДРАМАТУРГ, АКТЬОР И РЕЖИСЬОР		ГЕРОЙ ОТ ТРИМАТА МУСКЕТАРИ		
						ВЕЛИЧИНА, СЛУЖЕЩА ЗА МЯРКА			
ИТАЛИАНСКИ ПОЕТ (1544-1595)			РОМАН ОТ ГИ ДЬО МОПАСАН				КАРТАГЕНСКИ ПЪЛКОВОДЕЦ (ОК. 247-183 ПР. Н. Е.)		

РЕЧНИК: АРК, МИЛЕ, ОЛАР, ОСТ

ЕВЕЛИНА ТУМБЕВА

Отговори от миналия брой	Водоравно: Литература. Елизабет. Наташа. "Ирен". Капела. Цяр. Дело. Одил. Норит. Равинат. Тас. Тира. Мато. Агин (Александър). Обувки. Рата. АКЕЛ. "Аран". Фут. Събота. Явор. Аденома. "Караман". „Лиа“. Ажен. Чан. Лон. Сивен. "Анета". Ванадат. Кап. Омир. Дума. Ятаган. "Иес". Аме. Далак. "На". "Аскеер". Барам. Пиелит. Втулка. Туфа. Вебер. Ети (Уилям). Ена. Реса. Леер. "Тео". "Има". Батиста. Кода. Скалп. Житие. Писател. Риал. Сак. Балада. Апостол. Лодовико. "Там". Нане. Оруел (Джордж). "МТД". Димов (Димитър). Лула. Ира. "Бена". Арамис. Максим. Буратино. Ал (Даниил). Варикап. Лота. Шарлан. Ракита.	Отвесно: "Синята ръка". Ударник. Питбул. Тар. Табан. Мар (Николай). „Амаро“. "Деро". Рет. Ротор. Валат. Алиса. Нат. Рада. „Атала“. Амур. Пат. Дата. Башева (Миряна). Амоняк. Феб. Лоти (Пиер). Талига. Анат. Пасаж. Ламанш. Шу (Елизабет). Оникян (Стефка). Дани. Атис. Мороа (Андре). Ри. Анев (Кирил). Сагаев (Димитър). Итал (Йоан). Ва. Сарот (Натали). "Лолита". Лексикон. Мал (Луи). Ед. Рив (Клара). Наиб. "Те". "Далила". "Женитба". "Аек". Стела. Бонус. Лаура. "Найк". Ре. Павел. Ник. Свада. Пеев (Светослав). Емили. Амар. Зан. Кнежа. Сетер. Сако. Ара. Капотти (Труман). Нено. Рут. Кадор. Кик. Бери (Чък). Фонема. Литота. Уиски. Делириум. Тимок. Еде. Шериат. "Тата". "Тараре". "Ало ало". Лампа.
--------------------------	--	--

АБОНАМЕНТ 2025

Днес в броя
Фонд „Научни изследвания“ отплати 22 успешни проекта в 11 области

Аз-буки
НАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТИК ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
www.azbuki.bg

Наг 3100 зрелостници на допълнителна матура
Наг 3100 зрелостници на допълнителна матура... (text continues)

2780 лв. за асистент във висше училище
Министърският съвет одобри хартиите за издръжка на учениците в общи професионални училища... (text continues)

Изданията на „Аз-буки“	Цена за година	Цена за година онлайн
Български език и литература	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
История	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Математика и информатика	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Педагогика	99 лв. / 50,62€	89 лв. / 45,50€
Професионално образование	60 лв. / 30,68€	54 лв. / 27,61€
Стратегии на образователната и научната политика	63 лв. / 32,21€	57 лв. / 29,14€
Философия	36 лв. / 18,41€	32 лв. / 16,36€
Обучение по природни науки и върхови технологии	63 лв. / 32,21€	57 лв. / 29,14€
Чуждоезиково обучение	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Вестник „Аз-буки“	99 лв. / 50,62€	89 лв. / 45,50€

**Абонирайте се
В РЕДАКЦИЯТА
с отстъпка**

5% от цената – при **ТРИ** и повече издания

10% от цената – при **ПЕТ** и повече издания

15% от цената – за **ПЪЛЕН** комплект от изданията

Контакти: София 1113,
бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5,
тел.: 0700 18466;
azbuki@mon.bg

www.azbuki.bg

В моето училище
НАЦИОНАЛЕН ФОТО КОНКУРС
АЗ-БУКИ
е най-хубаво

Снимката участва в IX издание на Фотоконкурса.
Автор: **Дария Червенкова**, СУ „Св. Седмочисленици“ – Пловдив

Национално издателство „Аз-буки“ очаква творбите за X издание на Националния фотоконкурс „В моето училище е най-хубаво“.

В конкурса могат да участват ученици от I до XII клас, които представят във фотоси училищния живот.

• Първа възрастова група (I – VII клас)

• Втора възрастова група (VIII – XII клас)

Категориите във втора възрастова група са три:

- „Улови мига в училище“ (репортажна снимка, която показва емоция, действие или важен момент от училищния живот).
- „Героите на моето училище“ (портретна фотография – снимки на ученици, учители или вдъхновяващи личности в училище).
- „Снимка с история“ (към снимката да бъде приложена кратка писмена обосновка – в няколко изречения участникът разказва историята, която стои зад кадъра).

Авторски творби се приемат до 10 ноември 2025 г. на адрес konkurs@azbuki.bg.

Не забравяйте да уточните в коя възрастова група кандидатствате (ако е във втора възрастова група, посочете и категория).

Подробните правила за участие са публикувани на www.azbuki.bg.

Победителите ще бъдат обявени през декември 2025 г.

Най-добрите 12 фотографии ще бъдат включени в специален календар за 2026 г.

Ученическите творби ще бъдат публикувани в изданията на „Аз-буки“.

От олово в злато за миг

Ядрени физици, работещи в Големия адронен колайдер в ЦЕРН, наскоро попаднаха в заглавията на медиите, постигайки вековната мечта на алхимиците – те превърнаха оловото в злато само за части от секундата. Резултатите са публикувани във Physical Reviews.

Учените от Университета на Канзас използват ултрапериферни сблъсъци, където йоните почти не достигат, но взаимодействат чрез мощен фотонен обмен. При този процес те успяват да избият протони от ядрата, създавайки нови, краткотрайни елементи. Този пробив не само привлече световното внимание, но и може да помогне за проектирането на по-безопасни и по-модерни ускорители на частици на бъдеще.

„Обикновено при експериментите в колайдер караме частиците да се сблъскват една в друга, за да произведат много по-дребни късчета – казва Даниел Такаки, – професор по физика и ръководител на групата от Канзаския университет в ЦЕРН. – Но при ултрапериферните сблъсъци се интересуваме какво се случва, когато частиците не се удрят. Йоните преминават достатъчно близо, за да си взаимодействат, но без да се докосват.

Снимка Shutterstock

Няма физическо припокриване.“

Йоните, прелускащи в тунела на Големия адронен колайдер, са тежки ядра с много протони, всеки от които генерира мощни електрически полета. Когато са ускорени, тези заредени йони излъчват фотони – излъчват светлина.

„Когато ускорите електрически заряд до почти светлинни скорости, той започва да свети – казва проф. Такаки. – Един

йон може да излъчва светлина, която по същество прави снимка на другия. Когато тази светлина е достатъчно енергична, тя може да проникне дълбоко в другото ядро, като високоенергийна светкавица.“

Изследователят от Канзас подчертава, че по време на тези „светкавици“ могат да възникнат изненадващи взаимодействия, включително събитията, което предизвика световно внимание.

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

ИСТОРИЯ

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ОБУЧЕНИЕ
ПО ПРИРОДНИ НАУКИ
И ВЪРХОВИ ТЕХНОЛОГИИ**

от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

Философия

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**Чуждоезиково
обучение**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

32 14 – 20 август 2025 г.

Из архивите на дипломатията

*Откъс от „Испански дипломати за историята
на Балканите и за българите XVIII – XIX в.“*

Проф. д-р Красимира Табакова,

проф. д-р Надя Манолова-Николова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

През 70-те и 80-те години на XX век в Централния държавен архив – София, се създава колекция от копия на испански дипломатически и други документи. Испанската колекция възниква в резултат на работата на известни български историци, като акад. Васил Гюзелев, проф. Бистра Цветкова, проф. Николай Генчев, проф. Драгомир Драганов, испаниста преводач Венцеслав Николов и др., във връзка с разширяването на изворовата база за българската историческа наука и отбелязването на 1300 години от създаването на българската държава. Документите от колекцията обаче дълги години не влизат в научна употреба.

В началото на новия XXI век с проф. Красимира Табакова изготвихме няколко проекта, реализирани с подкрепата на Научноизследователския сектор на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Целите на тези проекти бяха да се преведат и анализират испанските дипломатически и други документи, както и да бъде увеличено тяхното количество чрез работа на място – в Националния исторически архив в Мадрид (Tabakova 2016, p. 80). В НИА – Мадрид работихме през 2010, 2014, 2018 и 2023 г.

Като резултат, имаме копия на документи както от края на XVIII, XIX, така и от XX век. Въз основа на натрупания опит и впечатления от документацията, главно тази от посолството на Кралство Испания в Цариград, отбелязан винаги като Константинопол, се очертаха няколко интересни личности на дипломати, чиито сведения разкриват много и разнообразни сведения за миналото на Османска-

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

*Списанието се реферира и
индексира в Web of Science*

Главен редактор
Чл.-кор. проф. д.и.н. Иван Русев
E-mail: ivroussev@ue-varna.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 2/2025

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

Educational-Intellectual Centres
in the Ukrainian Baroque Era and
Their Role in Cultural Interactions
with The South Slavic World /
Nataliia Petruk

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ

Испански дипломати за исто-
рията на Балканите и за българите
XVIII – XIX в. / Красимира Таба-
кова, Надя Манолова-Николова

Вторият държавен съд (1910 – 1914) и обвиненията срещу бившия министър-председател П. Гудев (1907 – 1908) / *Евгени Костов*

ОТ ДРЕВНОСТТА ДО ДНЕС

Аспекти от културното наследство на област Стара Загора: многообразие и обществена значимост / *Стефа Стефанова*

The Psychosocial Dimensions of Bulgarian Migration to Italy / *Irina Todorova, Sirma Kazakova*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Фройд и Айнщайн пред парадоксите на войната / *Димитър Божков*

СЪБИТИЯ

Войните, революциите и несигурността в техния стопанско-исторически контекст във фокуса на предстоящ научен форум / *Иван Русев*

IN MEMORIAM

В памет на проф. д.и.н. Петър Ангелов / *Александър Николов*

та империя, в частност за Балканите и българите. В изложението си използваме както документи от Националния исторически архив в Мадрид, така също и единственото засега изследване по темата от съвременния испански дипломат Пабло Мартин Асуеро (Asuero 2016).

Първият испански посланик в Османската империя е Хуан Вентура де Булини. Вероятно идва в Истанбул към края на 70-те години на XVIII в. Неговият баща също Хуан (Хеан) де Булини произхожда от Марсилия, с възможен каталонски произход, женен за французойка от Валенсия. Хуан Вентура де Булини живее в Аликанте със съпругата си доня Елена Мариконе. Чрез писмата на Булини, отправени до първия държавен секретар граф Флоридабланка, стана е възможно да се очертаят основните цели на испанската политика в края на века към Изтока и Османската империя. През 1782/1783 г. се сключва първият договор между двете държави, т.нар. Капитулации. Всъщност Булини пътува към Константинопол още след 1778 г., от която година е запазено негово интересно наблюдение върху икономиката на различни райони в Испания. Брат му Франсиско де Булини е полковник от испанската армия, с документални свидетелства от работата му в Хавана. Синът на Хуан Булини е негов секретар и от 1791 г. поема кореспонденцията между Мадрид и Истанбул. Може да се допусне, че първият испански дипломат е починал, тъй като според писмата на доня Мариконе от май 1792 г. тя вече е вдовица (Hernandez 2012, pp. 82 – 86). Имаме обаче споменавания за консул със същото име – Хуан Вентура де Булини, в Ливорно от 1806 – 1808 г., но може би става дума за негов наследник.

Поредицата от писма на Хуан Булини, редовно изпращани до граф Флоридабланка в Мадрид, доказват създаването на регулярно действаща сухопътна поща през Балканите. Сведенията в писмата се отнасят до обществени събития, най-вече за отношенията между османците и Русия, за френските успехи в търговията в Леванта, характеристика на възможностите за търговия с Русия, пристанищата по Дунава, за о-в Кипър и др. Като цяло, дипломатът се стреми да предоставя конкретна информация за лица и събития, без да дава някаква собствена преценка за тях. Други от писмата се отнасят до религиозните въпроси и организацията на религиозни живот в империята. Основното внимание е към състоянието на католическите общности, към които той проявява не само интерес, но и съчувствие за положението им. През 1786 г. има поредица от писма, с които се иска софийско-пловдивският католическия наместник да получи закрилата на Испания, като стане консул или дипломатически агент на Хуан Булини. След доста опити, направени със съгласието на испанския крал и папата във Ватикана, в крайна сметка, Високата порта не разрешава издаването на ферман за консул в „това затънтено място (Пловдив), което не е пристанище, където обикновено се назначават консули“⁴. От документите обаче става ясно, че към 1786 г. Пловдив е център на Софийско-Пловдивската католическа епархия и че Петър Фибри (Царски) е наместник и неин ръководител. Може да се допусне, че искането за закрила чрез назначаване на испански консул в Пловдив е във връзка със случаи на насилие над католиците в тази епархия (Manolova-Nikolova 2015, pp. 236 – 238).

Друга важна фигура от дипломатическото представителство на Испания в Истанбул е Антонио Лопес де Кордоба. Роден на 12.12.1799 г. в Приего, провинция Куенка, той получава много добро образование в Кралската академия „Сан Исидро“, владее класическите езици, а изучава и арабски език. Натрупва много богат дипломатически опит, като в Константинопол пребивава още през 1827 г. като секретар-преводач. Доста млад, той участва в подготовката на втория договор за мир и търговия от същата 1827 г. между Испания и Османската империя, позволяващ достъп на испанските кораби в Черно море. Той донася в Мадрид договора и за службата му е награден с кралски орден на Фернандо VII (14 октомври 1784 – 29 септември 1833).

След смъртта на краля на престола през 1833 г. се установява неговата дъщеря, тригодишната Изабел II (10 октомври 1830 – 9 април 1904), която е призната от Великите сили, още от Дания, Швеция и САЩ. Османската империя също я признава – нещо, което в испанската историография се обяснява с либералния дух на управление в този период. Именно от тази 1833 г. Кордоба започва дипломатическата си кариера в османската столица до 1847 г. В работата си той е свидетел на изключително важни събития – гръцкото въстание, ликвидирането на еничарите и създаването на новата армия, и най-вече провъзгласяването на Гюлханския хатишериф от 1839 г., събития, които той констатира с положителната преценка за процеса на обновление в империята. Пребиваването му в Константинопол съвпада с период на възход на Испания под управлението на Изабел II. Големи са неговите заслуги за подписването на третия испано-турски договор от 1840 г., с доста привилегии за неговата страна (Asuero 2016, pp. 9 – 11). През 1846 г. получава ранг на извънреден и пълномощен министър на Испания в Константинопол във връзка с успешна мисия в Сирия.

По отношение на Балканите е важно негово писмо от 18.09.1833 г., с което дава информация за тайния член от договора, подписан на 8 юли с.г., т.нар. договор от Ункар Искелеси, с който се забранява достъпът на чуждестранни военни кораби в Дарданелите, и последвалите действия на руската дипломация. Сведение, високо оценено лично от кралицата. Ценни са още неговите данни за княз Стефан Богориди от 1833 – 1834 г., най-вероятно, без да го познава, но съобщава за неговата роля в тогавашния имперски политически живот. Конкретни известия има за върлуващата чумна епидемия през 30-те години на века, за ситуацията в Сърбия, Гърция и Албания, както в Египет, Сирия и др. (Tabakova, Manolova-Nikolova 2015, pp. 94 – 104). Много голям е неговият принос към безценната колекция в Кралската историческа академия на Испания, състояща се от различни книги, монети, ръкописи и произведения на изкуството. Умира на 15.03.1854 г. от пневмония, само един месец след сключване на брак, и е погребан в гробището „Сан Мигел и Сан Хусто“ в Мадрид, където намират покой известни артисти, музиканти, художници, аристократи и др. (Asuero 2016, p. 12).

Друга важна фигура от испанското дипломатическо представителство е Херардо де Соуса. Информацията за него е сравнително оскъдна. Роден е през 1784 г. и произхожда от семейство с португалски произход, но дълги години е на испанска служба, от началото на XIX в. в Триполи (Asuero 2016, p. 74). Членовете на семейството владеят по няколко езика, а сестра му Ирене – испански, португалски, арабски, италиански и френски. Вероятно Херардо споделя същите познания и като приятел на Антонио Лопес де Кордоба, се представя като преводач в легацията в Константинопол на 13.12.1818 г. След като Кордоба напуска града през 1847 г., Соуса поема длъжността пълномощен министър до 1852 г., когато е награден с орден от кралицата. Връща се в османската столица отново през 1854 г. и остава до към 1861 г. (Asuero 2016, pp. 17 – 18).

Нашите анализи върху неговата кореспонденция очертават Соуса като внимателен, доста предпазлив и наблюдателен дипломат. Поддържа връзки с английското и главно с френското посолство. Писмата му от края на 40-те и началото на 50-те години са ценни с информацията за последиците от европейската революционна вълна през 1848 г. на Балканите, идването на унгарските и полските революционери тук, тяхната съдба в Османската империя. Важни са също данните за въстанията на Балканите през 1850 г. в Босна и България. Негово е съобщението за заловените на място в Белоградчик заедно с въстаниците, „с оръжие в ръка“ трима руски офицери и за тяхното бягство. Проследява пораждането на конфликта между Франция и Високата порта относно Светите места и играе посредническа роля за временното макар потушаване на напрежението между двете страни през 1850 г. (Manolova-Nikolova: 2015, pp. 104 – 108). По-късно дава сведения за въстание в Гърция през есента на 1854 г. и уреждането на отношенията с Високата порта, за мисията на Кабрълз Мехмед паша през 1860 г. из българските провинции и посещението на княз Александър Куза в Цариград (Tabakova, Manolova-Nikolova 2015, pp. 133 – 139). Умира в Мадрид на 30.01.1871 г. след мисия във Ватикана.

В периода след Кримската война (1853 – 1856) до българското освобождение през 1878 г. и непосредствено след тази година испанската легация се управлява от още интересни личности. Общо шестнадесет испански представители стоят начело на мисията. Както пишат повечето изследователи за испанско-турските отношения, времето между 1868 – 1874 г. е истинско сътресение за испанския трон: сменят се трима монарси, обявена е Първата република, избухва гражданска война. Всичко това се отразява върху избора на дипломатически представители, включително и за Константинопол. От друга страна, в Османската империя също се наблюдават промени – опитът за либерализация е изоставен и султан Абдул Азис (февруари 1830 – 4 юни 1876) налага твърдо едноличното си управление. След неговата смърт и възкачването на Мурад V (21 септември – 29 август 1904), показал умствена неспособност да управлява, той е заместен от Абдул Хамид II (21 септември 1842 – 10 февруари 1918), укрепил се начело на държавата в продължение на тридесет и четири години (Vilar 2007, pp. 9 – 10).

При работата на проф. Табакова в Националния архив през 2018 г. се откриха личните досиета на част от дипломатическите представители в Константинопол, а именно на: Антонио Рикелме (министър, 1853 – 1854); Херардо де Соуса (министър, 1847 – 1852; 1854 – 1861, най-дълго управлявал легацията); Хосе Антонио Агилар (шарже д'афер 1869 – 1872/3 г.), Аугусто Конте де Лердо и Техада (министър, 1875 – 1878) и Хосе Ромеро и Дусмет. Последният е начело на испанската мисия в София от 1920 г. до 1928 г., като преди това е бил в Мексико и Техеран.

Хосе Ромеро и Дусмет е свидетел на изключително важните събития от междувоенния период в България, силно симпатизира на българската национална кауза след Ньойския мирен договор и въпроса за положението на малцинствата, но се отнася критично към управлението на земеделците и е изявен антикомунист. Сред личните досиета са открити още справки за първия български дипломатически представител в Мадрид – Георги Радев. Той е пълномощен министър в Рим (1922 – 1925), а от 1923 г. съвместява поста пред испанското правителство. По-подробното изучаване дейността на тези дипломати предстои.

Интересна е характеристиката на испанските дипломати като произход, лоялност към короната и реализация. До 1868 г. обикновено те произхождат от средите на богатата буржоазия или от аристокрацията. Част от тях започват от най-ниското стъпало в служебната йерархия, но поради наследствената си обвързаност с дипломатическата кариера успяват да достигнат до най-високия пост на министър (пълномощен министър), като в редица случаи оглавяват важни мисии във столиците на Великите сили. Владееят най-често френски език, на който са изпращани официални документи или информация от турските вестници, списвани на френски.

В настоящата статия вниманието се спира само на двама дипломати, стояли начело на испанската легация в Константинопол във важни за българите и България исторически моменти. Същевременно за тях открихме и повече информация. Това са Хосе Антонио Агилар и Аугусто Конте. Те изпращат подробни доклади, засягащи пряко както испанските интереси в Светите места на Изтока, така и подвластните на Османската империя народи, каквито са българите. Те вземат отношение както към балканските проблеми, така и към българския въпрос – църковен и политически.

За Хосе Антонио Агилар в книгата на Пабло Асуеро няма достатъчно данни. Като основен източник той използва най-вече историографски изследвания и периодичен печат, от която база е изградено почти цялото му изследване. Антонио Агилар е роден в Португалия през 1823 г., а в Истанбул е в периода 1868 – 1873 г. Неговият ранг е шарже д'афер, но изпълнява функциите на посланик. Това е време на катаклизми, съвпадащо с възкачването на испанския трон на Амадей Савойски I (1870 – 1873) и обявяването на републиката. По-късно е дипломатически представител в Холандия при крал Вилхелм III (1849 – 1890) с ранг на пълномощен министър. Член е на Конгреса в продължение на дълги години като представител на Малага.

Основните проблеми, върху които се спира Агилар в своята дипломатическа кореспонденция от Константинопол, са свързани с църковния въпрос. На тази тема през трите години, през които е в османската столица, той изпраща около петнадесет доклада. В тях обстойно изяснява политиката на Високата порта, на Патриаршията, исканията на българските духовници и постигнатите резултати. Според него основните причини за надигането на българите по църковния въпрос се коренят в поведението на гръцкото духовенство и вихрещата се корупция. Проследява изгонването на гръцките духовници в редица градове като София, Ортакой в Константинопол и др. На второ място, но не по важност, той посочва политиката на Патриаршията и позицията на самия патриарх, посочен като привърженик и инструмент на руската политика. Разгърналото се църковно движение води до спадане авторитета на Патриаршията и на патриарха, а решаването на църковния въпрос е удар срещу нея. На трето място, той проследява поведението на

Великите сили и основно на Русия, която е за единството на християните и подкрепя Патриаршията; водената от царското правителство активна пропаганда в Дунавските княжества; подтикването на българите да емигрират към Крим. Очертана е и политиката на Османската империя по църковния въпрос, който Агилар ясно вижда като политическа борбата на българите – за признаване на правата им като нация в съответствие с обещаните реформи. Същевременно той акцентира на стремежа на официалната власт към разделение сред православните християни, за да се отслаби тяхното желание за независимост в Гърция или за национално освобождение на българите. В предишни доклади на испански дипломати от предходния период, но и сега, ясно е показана причината, довела до отстъпчивостта на Високата порта по църковния въпрос, чиито корени са в революционното надигане от 1868 г. Може да се каже, че Агилар е дипломатът, показал най-голяма симпатия към борбата на българите за политическо освобождение (Tabakova, Manolova-Nikolova 2015, pp. 150 – 164).

В турбулентните години на Източната криза за Балканите между 1875 – 1878 г. начело на дипломатическата мисия в Константинопол е Аугусто Конте Лердо де Техада (1823 – 1902). Баща му е французин, но както сам казвал, по душа испанец, а майката е от стар испански аристократичен род. Аугусто Конте завършва право и започва кариерата си в Лисабон през януари 1844 г., като извънштатно дипломатическо аташе без заплащане. Впоследствие той постига изключителни успехи в своето развитие. Дипломат от кариерата, той е представител на Испания в Мексико, в различни италиански градове до обединението на Италия; седем години е в Лондон. По време на революционните сътресения се оттегля от дипломатическа служба и е в семейния дом във Флоренция. Пълномощен министър е в Константинопол, а впоследствие го виждаме във Виена, където е неговото последно назначение до 1886 г. Оставен на разположение, той се пенсионира през 1892 г. Автор е на книгата „Спомени на един дипломат“ в три тома, издадени през 1901 – 1903 г. В последния том се спира на престоя си в турската столица (Tabakova, Manolova-Nikolova 2015, p. 164).

По време на Източната криза Аугусто Конте е начело на Легацията в Константинопол и донесената му до краля и държавния секретар са подробни. Трябва да отбележим, че назначението му се дължи на Емилио Кастелар – една забележителна фигура от испанската история, свързана с републиканските идеи. **Емилио Кастелар (1832 – 1899)** е испански републикански политик, президент на *Първата република*. Той е близък приятел на Виктор Юго и след възстановяването на Монархията за известен период е в Париж. Впоследствие отново се включва активно в политическия живот. Кастелар е автор на книгата „Източният въпрос“, завършена през август 1876 г., в нея той дава висока оценка за въстанието на българите. Основната причина за избухването му вижда в безчинствата на официалната власт. С въстанието значимостта на българския въпрос нараства, според него поставен наравно с проблемите на Босна и Херцеговина, Черна гора и Сърбия. Някои автори виждат в позициите му влиянието на Аугусто Конте и дори използване на негови оценки за процесите на промяна в Оrientsa.

В няколко посоки е потокът от информация, който върви от легацията в Константинопол към Мадрид. На първо място, Аугусто Конте обръща сериозно внимание на избухналото въстание в Босна и Херцеговина с подробни сведения за бойните действия, силите на въстаниците и на турската армия. Оценява, че тези действия ще се отразят, без съмнение, и на другите балкански народи – българи, албанци, както и на гърците от Тесалия. През октомври 1875 г. той се спира на вълненията в Шумен и Филипопол/Пловдив, организирани, както той обобщава, „от свещеници и учители с цел да се вдигне въстание“ (Tabakova, Manolova-Nikolova 2015, pp. 164 – 172).

Пълния текст четете в „История“, кн. 2

Финансова грамотност и лични финанси

Откъс от „Несигурност за бъдещето, финансова грамотност и лични финанси“

Доц. д-р Милен Велушев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Въведение

Тук трябва да има въвеждащ параграф, който да утвърждава актуалността на избраната тема, но това ще е трудно, защото използваните в заглавието термини са познати само на ограничен брой специалисти. Затова вместо увод ще дефинираме тези термини, като започнем с финансовата грамотност, която представлява знанието за финансови концепции, инструменти и финансови системи, съчетано с умение да се вземат индивидуални финансови решения и да се предприемат действия по изпълнението им (U.S. Financial Literacy and Education Commission 2020). Това означава, че само притежанието на знания и умения, свързани с разбиране и прилагане на финансови концепции, не води автоматично до способност за вземане на решения, които могат да подобрят качеството на живот. За тази цел е необходимо и култивирането на способност за произвеждане на консеквенциални икономически избори (Lusardi & Mitchell 2009), тоест способност да се анализира действителността, като се предвиждат бъдещите последици от собствените действия, и на тази база да се вземат информирани и ефективни решения, водещи до подходящо поведение, ориентирано към материално благосъстояние. Така че финансовата грамотност представлява философски подход към качеството на живота, тя формира подходяща нагласа по отношение на това какво представлява качественият живот в материалния му смисъл, и препоръчва подходящо поведение за постигането му. Един подходящ пример за използването на финансова грамотност е идентифицирането и използването на създалата се в началото на пандемията с COVID-19 инвестиционна възможност, чието установяване изисква както познаване поведението на играчите на фондовите пазари и динамиката на цените, така

Заглавието е на редакцията

www.strategies.azbuki.bg

*Списание се реферира
и индексирва в Web of Science;
The Philosopher's Index*

Главен редактор

Чл.-кор. проф. д.т.н.
Христо Белоев
E-mail: hbeloev@uni-ruse.bg

Редактор

Д-р Албена Симова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: strategies@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Стратегии
на образователната
и научната политика“,
кн. 2/2025:**

**ОБРАЗОВАНИЕТО В
ИНФОРМАЦИОННОТО
ОБЩЕСТВО**

Digital Technologies and
Artificial Intelligence in The
Multimodal Design of Sign
Language Education / *Diyana
Georgieva, Nikolay Tsankov*

**ОБРАЗОВАНИЕ ЗА
УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ**

Model of Professionally
Directed Training of Future
Engineer-Teachers / *Ivan
Beloiev, Valentina Vasileva, Inna
Savytska, Oksana Bulgakova,
Lesia Zbaravska, Olha
Chaikovska*

Референции към системата
на професионално образование
и обучение в сектор туризъм /
Минчо Полименов

Role And Place of Monitoring
and Control in Project
Management in Organizations /
Daniela Yordanova

Quality of Higher Education
in Bulgaria: Communication
and Computer Technology
Training / *Rositsa Doneva, Silvia
Gaftandzhieva*

**НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
И ПАРАДИГМИ**

Влияние на образованието и
човешкия капитал върху фор-
малната и неформалната ико-
номика / *Стефан Петранов,
Стела Ралева, Димитър Зла-
тинов*

Несигурност за бъдещето,
финансова грамотност и лични
финанси / *Милен Велушев*

Determinants Affecting
Academic Staff Satisfaction
with Online Learning in Higher
Medical Education / *Miglena
Tarnovska, Romyana Stoyanova,
Angelina Kirkova-Bogdanova*

и способност за коректно идентифициране на спада в цените на финансовите активи на световните фондови пазари като краткосрочен и формиране на прогноза за бързо възстановяване на ценовите нива (Petranov et al. 2020). На този фон личните финанси са по-частна категория, те се отнасят до знания и умения за управление на финансови ресурси. Това включва планиране, бюджетиране, спестяване, инвестиране и вземане на решения, свързани с приходите, разходите и финансовите цели (Hira 2009). Тоест материята на личните финанси покрива знания за финансовите принципи и умения в прилагането им с цел постигане на финансови цели. Може да обобщим, че финансовата грамотност означава способност за оценка на действителността с оглед вземане на финансови решения, целящи материално удовлетворение от живота. Докато личните финанси са инструментариум за идентифициране на възможните алтернативи за действие по отношение на приходите, разходите, спестяванията и инвестициите. Образно казано, финансовата грамотност е способността човек да разбира смисъла на думите независимо как звучат на различните езици, а личните финанси са езикът, на който говорят парите.

Европейската комисия и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) дават още по-изчерпателна дефиниция на финансовата грамотност, а именно, че тя представлява комбинация от финансова осведоменост, знания, умения, поведение и нагласи, необходими, за да се вземат благоразумни финансови решения, които да водят до финансово благополучие на индивидите (ЕС/OECD 2022). На основание на тази дефиниция можем да приемем, че финансовата грамотност се състои от три отделни групи индивидуални компетентности.

– Знания и умения – компетентности, свързани с познаване особеностите на финансовата система; функционално разбиране на понятия като приходи, разходи, спестяване, инвестиции, кредити, рискове и доходи; способност за анализ на финансова информация; и не на последно място, способност за вземане на решения, свързани с управление на личните финанси.

– Нагласи – компетентности по формиране на подходяща мотивация за вземане на последователни решения, които водят към постигането на общ максимален резултат, изразяващ се в повишаване на материалното благосъстояние.

– Поведение – компетентности, свързани със способността да се прилагат знанията в реалния живот, отговорност за приетите финансови решения и техните последствия, устойчивост на финансови предизвикателства и загуби.

Акумулирането на знания и умения, както и формирането на подходящи нагласи и поведение изискват време и усилия. Продължителността на периода, необходим за култивиране на финансова грамотност на населението на една страна зависи от множество фактори и инициативи, предприети от семейството, правителството, образователните институции, финан-

совия сектор и обществото. Основите на финансовата грамотност се поставят още в семейството под формата на предаване на знания и опит по отношение на семейните финанси от родителите към децата, един процес на приемственост, който се отразява положително на знанията, уменията и поведението и нагласите на децата, когато родителите имат финансова грамотност (LeBaron at al. 2020), но може трайно да навреди, когато родителите нямат такава грамотност, но поведението им по отношение на финансите неминуемо влияе на децата (Williams 2010). Училището има систематично място в процеса на финансово ограмотяване и то е чрез включването на подходящи учебни дисциплини още в началния етап на образование. Все пак това финансово образование не може да компенсира влиянието на нивото на финансова грамотност на родителите, защото е повече насочено към придобиването на систематизирани знания за процеса на управление на личните финанси и по-малко към култивиране на финансово поведение и нагласа (Kaiser & Menkhoff 2020). Тоест, за да се култивират пълноценни компетентности в областта на финансовата грамотност, е необходима комбинация от подходяща среда, която да култивира у индивидите способност да вземат финансови решения по отношение на бъдещето си, и от систематизирано знание как се оценяват резултатите от различни алтернативи. Това обяснява защо в различни общества се наблюдава различна степен на финансова грамотност сред учениците, както свидетелстват резултатите от тестовите PISA. Когато размерът на доходите се увеличава и съществува разумно допускане, че в периода на трудоспособната си възраст индивидите ще генерират съществен поток от приходи, то рационалното поведение на родителите и на обществото е да култивират подходяща финансова грамотност у подрастващите. Това е стъпка, продиктувана от личен интерес, защото приемствеността и междупоколенческото предаване на знания и умения и опит култивират поведение и нагласа, необходими за контрола над значими по обем входящи и изходящи финансови потоци, част от които ще се възползват и поколенията, които още не са се включили в работната сила или вече са извън нея. Обратното също е вярно: подобни финансови компетентности не са необходими и затова по-рядко се създават в общества, където спестяванията са малко, като в идеалния случай с увеличаването на националния доход и на нетните спестявания ще нараства и нуждата от подобряване на финансовата грамотност. Ако този процес не протича симултанно, може да се стигне до ситуация, в която болшинството от членовете на обществото нямат подходящата финансова грамотност, за да получат удовлетворение и усещане за нарастващо качество на живота от нарастването на доходите.

В този контекст и предвид факта, че България е сред страните с нарастващ национален доход и нетни спестявания, настоящото изложение си поставя за цел да изясни някои концепции, свързани със същността на финансовата грамотност, и така да спомогне усилията по подобряване на тази грамотност. Визираните тук концепции са две – първата е богатството в теорията на личните финанси, а втората е яснота по отношение на етапите на човешкия живот, разглеждани чрез приноса им за това богатство. Изясняването им ще позволи да се формулират стратегии за подобряване на учебните програми, за по-прецизно таргетиране при провеждане на медийни и фирмени кампании за осъзнато финансово поведение при създаването на онлайн ресурси и приложения, при търсене на сътрудничество с финансовия сектор, както и по повод на други инициативи.

Настоящо ниво на финансовата грамотност в България

Финансовата грамотност се измерва чрез различни инструменти, като тестове, анкети, интервюта, макроикономически показатели, метрични показатели за участие на фондовите пазари, както и чрез финансовите показатели на домакинствата. Тестовите за финансова грамотност обикновено включват въпроси за разбирането на основите на финансовата система, както и за уменията за използване на тези знания в практиката. Анкетите и интервютата могат да предоставят информация за нагласите и поведението на хората по отношение на финансите. Наличието на подходящи статистически показатели, които да измерват финансовото състояние на домакинствата и да оценяват качеството на финансовото образование на индивидите, зависи от степента, в която финансовата грамотност и в частност знанията и уменията за управление на личните финанси е значима тема за обществото. Все пак комбинацията от тестове и анкети, както и от събрани статистически данни може да даде представа за нивото на финансовата грамотност и за дълбочината на проникване на знанията и уменията за управление на личните финанси. Анализът на данните от подобни проучвания помага за установяване на настоящото състояние на финансовата грамотност на българите.

През последните години в България са провеждани няколко значими сравнителни изследвания на нивото на финансова грамотност на възрастните. През 2019 г. Международната мрежа за финансово образование – INFE, която е проект на Организацията за икономическо сътрудни-

чество и развитие (ОИСР), провежда изследване на финансовата грамотност сред възрастните в Югоизточна Европа, а именно България, Хърватска, Грузия, Северна Македония, Молдова, Черна гора и Румъния (OECD 2020/2021). Изследването измерва последователно финансовото знание, финансовото поведение и отношението към финансовото планиране на участниците и на база на тези резултати е формирана комплексна оценка. От доклада към изследването става ясно, че общо за региона финансовата грамотност е по-ниска от тази в страните от Г-20, като конкретните резултати са 57% верни отговори на въпросите от допитването средно за региона и 65% – за страните членки на ОИСР. Една особеност, потвърждаваща направеното в това изложение допускане, че в страните с по-ниски доходи не се култивират всички финансови компетентности, които култивират членовете на общества с високи доходи, е фактът, че индивидите от страните в Югоизточна Европа изпитват висока степен на финансов стрес – те са масово недоволни от нивото на доходите си и са притеснени, че тези доходи не достигат за посрещане дори на текущите разходи. Това обуславя и много високия процент на хората, разчитащи за издръжката си след трудоспособна възраст само на правителствените пенсионни схеми – 75% от запитаните. На фона на общата картина резултатите от отговорите на българите в областта на някои финансови знания, например такива за инфлацията и покупателната способност на парите, за олихвяването на кредити и управлението на спестявания, са сравними с тези от останалите страни, включени в изследването. Значим разрыв между показателите за България и средните за региона има при наблюдавания върху поведението и нагласата, в частност показателя, измерващ склонността към поемане на отговорност за финансови решения, като става ясно, че в България едва 54% от запитаните съзнателно вземат финансови решения и съставят текущ бюджет, за да управляват входящите и изходящите парични потоци. За сравнение, хората в най-добре представилата се по този показател страна – Северна Македония, са с почти 20% повече – 72% от запитаните. Затова пък трябва да се отчете, че съществува значима разлика между средната стойност и тази за България в процента на активно спестяващите – 77.6% в България при средно 67% за района. За съжаление, българите са и тези, които имат най-висока склонност да финансират дефицита в текущите си разходи, като използват дългосрочните си спестявания – 18.6% от запитаните в България срещу 10.9% средно за региона.

През 2022 г. фондация „Инициатива за финансова грамотност“ публикува Бяла книга на финансовата грамотност в България. Бялата книга е базирана на анализ на данни от различни източници, като прави паралел между практиката в страните с високи доходи и данни за България, събрани в рамките на три проучвания, проведени между 2010 и 2014 г. Съпоставени, заключението от изследването на ОИСР и заключенията, направени в Бялата книга, са близки. Те установяват, че в България съществува базово финансово знание, но има дефицити в поведението и нагласата – малък процент индивиди, 10% според Бялата книга, съставят бюджети, липсват основни умения при идентифицирането на дългосрочни цели и планиране на постигането им, а освен това се наблюдават пасивност и неспособност при вземане на финансови решения по отношение на дългосрочното спестяване и инвестиране. Важна констатирана в Бялата книга особеност при финансовото поведение е подчертаното недоверие на българите към доставчиците на финансови продукти и услуги – докато общо за изследваните страни средно 69% вярват на компаниите, предлагащи финансови продукти, в България този процент е едва 50%. При нагласите прави впечатление, че в сравнение със средните стойности българите са по-склонни да се доверяват на традиционни продукти за спестяване, като спестовни сметки, а не на инвестиционни инструменти, и са по-консервативни в прибягването до кредит.

Освен тези фундаментални сравнителни проучвания важни изводи се налагат при нализа на резултатите от тестовете PISA на ОИСР. От 2018 г. насам започна да оценява финансовата грамотност на 15-годишните ученици в България, като към момента са публикувани резултатите от два кръга тестове – този, проведен през 2018 г. (OECD 2020/2022) и през 2022 г. (OECD 2024). От тях личи, че още в тази възраст започва чувствително изоставане в финансовите знания, умения и нагласи на българските ученици, сравнени със средната стойност за страните от ОИСР, като средният резултат за България се влошава между 2018 (432 точки) и 2022 г. (426 точки). Според доклада на ОИСР за 2022 г. резултатът на страната е сравним с този на Перу и Коста Рика, а не с този на страните от ЕС или ОИСР – 432. Въпросната бална оценка е комплексна и дава представа за относителното ниво на знанията и функционалната грамотност в четири области: пари и трансакции, планиране и управление на личните финанси, риск и възвръщаемост и финансова инфраструктура. Според ОИСР резултатът на България от 2022 г. попада в група, която се характеризира с това, че учениците имат знания за най-често срещаните финансови продукти и основни финансови термини и концепции, могат да съставят прост бюджет и да интерпретират базови

характеристики на ежедневните финансови документи. Освен това могат да извършват прости финансови калкулации.

Тук е мястото да отбележим, че на ниво основно и средно образование в българските училища, отговарящо на нива 0 – 4 по международната стандартна класификация на образованието (ISCED), липсват повсеместно изучавани учебни предмети, които да култивират знания и умения в областта на личните финанси и да ги свързват с необходимостта от подходящо финансово поведение и нагласа. Съдейки от учебните планове и програми, публикувани на електронната страница на Министерството на образованието и науката, настоящото учебно съдържание има само бегло касателство с тази тематика. По-конкретно, учебното съдържание на двата учебни предмета, които поне частично имат икономическа насоченост – технологии и предприемачество и география и икономика, не включва култивиране на систематични знания за процеса на финансово планиране, бюджетиране и отчетност, нито пък създава предпоставки за формиране на подходящо поведение и нагласа за управление на индивидуални или семейни парични потоци. Има опити тази липса да бъде запълнена от неправителствени или корпоративни организации. Примери за такива инициативи са създадените от „Джунйър Ачийвмънт България“ избираеми учебни програми „Лични финанси“ и „Практически финанси“ за VIII и IX клас. На този фон по-амбициозна изглежда инициативата на компанията за платежни услуги Visa, която предлага на заинтересовани училища учебната програма „Нашите пари“ за ученици от IX до XI клас. Образованието в областта на финансовата грамотност и личните финанси в университетите е още по-слабо застъпено, като само в някои университети в учебните планове на единични икономически специалности в степен „Бакалавър“ и „Магистър“ фигурират дисциплини, касаещи проблематиката на личните финанси.

Следва да се спомене, че през 2021 г. Министерството на финансите на Република България е съставило Национална стратегия за финансова грамотност на Република България и като неразделна част от нея е формулиран План за действие към Националната стратегия за финансова грамотност на Република България (2021 – 2025 г.). От тях личи, че правителството е наясно с липсващата мека инфраструктура, необходима за култивиране и масовост на финансовата грамотност, и е планирало стъпки за преодоляването ѝ. Стратегията идентифицира като основни приоритети изграждането на знания и умения в областта на финансовото планиране и управлението на финансовите потоци чрез бюджетиране и контрол на риска, както и подобряване на информираността относно предмета на финансовите услуги и правата на потребителите им. Поставените задачи за изпълнение на тези приоритети са разработването на рамка за компетентностите в областта на финансовата грамотност, създаването на учебно съдържание и безплатното му разпространение, повишаването на финансовата грамотност на учениците и студентите, както и общото повишаване на финансовата грамотност на населението, включващо и това от уязвимите групи.

Необходимостта от подобна стратегия означава, че темпът на култивиране на компетентности по отношение на финансовата грамотност не съответства на темпа, с който нараства националният доход. Тя предвижда в неуточнен бъдещ период ще бъде изготвен списък с необходими компетентности, който евентуално ще включва компетентности, свързани с: доход и спестяване; инвестиции; дългосрочно планиране; пенсиониране и пенсии; защита на потребителите във финансовата област; рискове и застраховане. Всъщност нито Стратегията, нито Планът стигат до изчерпателно уточняване и описание на конкретни компетентности, изброените тук са взети от контекста на едно пожелателно изречение, включено в Стратегията. Това обстоятелство представлява рязък контраст със систематичността и последователността на публикуваната през 2022 г. от ЕС/ОИСР рамка за финансови компетентности (European Union/OECD 2022), която е фокусирана върху изброяването на необходимите финансови компетентности и систематизирането им в четири области: пари и трансакции; планиране и управление на финансите; рискове и възвръщаемост; и финансова структура, като уточнява, че компетентностите във всяка от тези области представляват както знания и умения, така и подходящо поведение, увереност и нагласа. Разликата между двата подхода по отношение на финансовите компетентности е очевидна, докато Националната стратегия не може да стигне до решение дори за това какви са компетентностите, необходими, за да се прилагат инструментите на личните финанси, рамката на ЕС/ОИСР за финансови компетентности обхваща всички компоненти на финансовата грамотност, в това число поведение и нагласи, като предписва и конкретни стъпки за придобиването ми.

Пълния текст четете в „Стратегии на образователната и научната политика“, кн. 2

Глобалното управление на хранителните отпадъци

Откъс от „Perspectives on Food Waste Management and the Green Food Movement“

B.H.S. Thimmappa

Alliance University – Bangalore, Karnataka, India

Introductory Input

Food appropriate for human consumption being discarded is called food waste (FW) and can occur anywhere throughout the whole supply chain from farm to fork. FW is a global concern because of improper management and stakeholders' ignorance. Global issues affecting the FW problems include consumerism, population growth, contamination, and climate change. Global food waste (FW) statistics indicate a significant problem, causing the economy billions of dollars and contributing to global climate change, and if the current trend continues food loss and waste could double by 2050. The world wasted 1.05 billion tons of food (19 % of the food available) at different levels (60 % household, 28 % food services, 12 % retail). It accounts for ~10 % of greenhouse gas (GHG) emissions and costs the global economy 1 trillion USD annually. The global FW management market is estimated at 56.8 billion USD in 2027. This FW ends up in landfill, composting, animal feed, sewer, incineration, donations, industrial uses, anerobic digestion, land application, and dumping in various percentages in different countries worldwide (Lauria 2024). An urgent transformation is required to reduce FW around the globe. Harnessing expertise driven by shared values and a collaborative global network toward a goal-directed approach, uniting consumers, businesses, governments, and non-government organizations (NGOs) to minimize FW through strategic and comprehensive management protocols that directly depict social and environmental responsibility.

Sources and Consequences

Food waste sources involve residential (kitchen/municipal FW), institutional (catering waste), commercial (grocery retail/supermarket FW), industrial (hospitality sector/food industry, processing residues and wastewater), and agricultural (fruit and

Списанието е представено
в MIAR; CEEOL; EBSCOhost;
Google Scholar; РИНЦ

Главен редактор

Проф. д-р Боян Кулов

E-mail: bkoulov@gmail.com

Редактор

Д-р Савина Кирилова

E-mail: science@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Обучение
по природни науки
и върхови технологии“,
кн. 1/2025:**

От главния редактор / Боян Кулов

**ОБРАЗОВАНИЕ: ТЕОРИЯ
И ПРАКТИКА**

Проучване на подходите към
ученето на студенти по химия
и фармация / Христо Христов,
Александрия Генджова

ЕФЕКТИВНОСТ НА ОБУЧЕНИЕТО

Приложение на метода на концептуалните карти при преподаване на разделите „Електромагнитни явления“ и „Светлина“ от съдържанието по физика и астрономия в X клас за формиране на ученическите представи за природата на светлината / *Нина Герева*

Дигитални ресурси за развитие на ключови компетентности при изучаване на характеристиките на химичните процеси в X клас / *Мартина Ценова*

НОВИ ПОДХОДИ

Perspectives on Food Waste Management and the Green Food Movement / *B. H. S. Thimmappa*

ОТ ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИТЕ ЛАБОРАТОРИИ

Mathematical Modelling of the Transmission Dynamics of Pneumonia and Meningitis Coinfection with Vaccination / *Deborah O. Daniel, Sefiu A. Onitilo, Omolade B. Benjamin, Ayoola A. Olasunkanmi*

НАУКА И ОБЩЕСТВО

Изображенията на птици в античните подови мозайки от България от орнитологичен аспект: видове, произход и търговски връзки (II – VI в. н.е.) / *Златозар Боев*

vegetable residues) wastes. Processing issues, overproduction, unstable markets, consumer waste, and poor planning contribute to overall FW. FW at several stages of the food supply chain include overproduction, improper drying or inadequate storage facilities, inefficient harvesting techniques, high temperatures/humidity levels, transportation issues, and processing waste while converting raw materials into packed products. Impulse buying of food products, misunderstanding of labels, and community norms at the consumer/household level can generate FW. Discarding food that does not meet nutritional standards or aesthetic criteria also contributes to waste.

Multiple FW consequences include economic loss, resource depletion, poverty and hunger, air/water/soil/odor/scenic pollution, loss of soil fertility/land degradation, GHG/toxic gas emissions, global warming, and climate change (Usubiaga et al. 2018). Other consequences of FW include natural resource degradation, loss of biodiversity, freshwater loss, reduced food availability, environmental pollution, and food security issues. The negative implications of FW involve the production of GHGs like CH₄ and CO₂ when disposed of in landfills, the impact on the global economy, climate change, and the increasing cost of food. It represents a significant financial loss for producers, retailers, and consumers. The resources used to grow food (soil, water, fertilizers) and biodiversity loss for agricultural expansion are also of global concern as impacts of FW. Many people worldwide lack access to adequate nutrition and improper disposal can lead to sanitation problems, and disease transmission. It is impossible to predict how climate change will affect rainfall patterns worldwide and how agricultural productivity differs because of weather, soil, and sunlight. Tropical temperature increases also affect the overall food production scenario.

Fight Food Waste

About one-fifth of all edible food produced for human consumption is wasted annually, contributing to around 1.05 billion tons worldwide. Reducing the waste of edible food must be the top priority in commercial/household kitchens. FW recycling activities include composting, reusing the food packaging material, converting it into biogas, donating waste for animal feed, and creatively using leftovers. The FW index from the United Nations tracks the total fresh FW at the retail/consumer levels and the food loss index tracks the crop/livestock that exits the food supply chain after harvest/slaughter (Zseni et al. 2024). FW distribution of households (60 %), food services (28 %), and retail (12 %) amounts to about 132 Kg per person and the loss is estimated to be one trillion US dollars. It contributes to about 10 % of annual global greenhouse gas emissions. FW is an ethical issue as 800 million people don't have access to edible food. FW is a big opportunity for sustainable development goals (SDGs).

Food Waste Management

Integrated remediation, circular economy, bioconversion, and sustainable valorization are the sustainable options available in the future. FW can be valorized for generating thermal and electrical energy, solid/liquid fuels, chemical substances, or biomaterials for several applications depending on the characteristics of waste food. Microorganisms (bacteria, fungi, yeast) convert dairy waste (whey waste) into value-added products such as bioplastics, biosurfactants,

and biofuels (biological conversion) (Lin et al. 2013). Integrated strategies for dairy waste valorization can foster sustainable production using this biodegradable feedstock and reduce environmental impact by diverting FW from landfills. It is essential to contribute to a more sustainable food system by minimizing FW, maximizing resource utilization, and promoting a circular economy by keeping longer resource use periods (Prokic et al. 2022).

We need to dramatically reduce the volume of FW to contribute to solving the global hunger problem. FW management involves tracking and prevention, reuse, recovery, recycling, and disposal stages (Giroto et al. 2015). It may include food banks, using food as animal feed, anaerobic digestion, composting, and landfills. It is essential to have a robust FW tracking process and technology-enabled automated FW management with AI for large-scale hospitality businesses. Based on the insight available, the chefs can make operational decisions in the kitchen to reduce the main types of FW. The investment in FW management can yield great returns. FW management offers vast potential to mitigate GHG emissions and save money for companies and households. It is important to review FW data regularly to identify action plans and savings potential. Regular audits and measurement help in materials management and waste reduction. Composting and growing local vegetables is a small step towards sustainable food management. Sustainable waste management conserves resources, and energy, reduces air/water pollution, and saves landfill space. In nature, the product components are recyclable or biodegradable, and waste is reused for plant/crop growth.

The FW management and sustainable food supply chain management approach must include quantification and categorization of FW, assessment of each management **method's environmental impact**, and selection of the best alternative from the social/economic/environmental perspective. The world produces abundant food to feed everyone, but one-third is wasted. Ideologically crystallized but physically amorphous FW management strategies include the 3R formula to reduce (regular food usage), reuse (change throw approach), and recycle (generate secondary market). It is essential to produce enough food to meet the nutritional needs of the current and growing global population while balancing the distribution of different food groups. A radical change in people's mindset to reduce FW is required to meet global nutritional needs. Reducing food production/storage/transportation losses, educating consumers about the negative consequences of FW and the pressing need to maintain food security, and implementing proper food labeling format to combat consumer confusion to maintain the sustainability of global food systems. FW could be used as a resource for animal feed or energy production. Establishing social networking systems to collect surplus edible food from households, caterers, and restaurants to distribute it to needy people is another aspect of global FW management. It is important to carry out a life cycle assessment to analyze the environmental impact of food production, processing, distribution, consumption, and disposal stages to identify gap areas for improvement. Implementing supply chain optimization practices such as improved logistics, better forecasting, and standardized packaging to minimize FW is essential. Policy interventions include implementing strict regulations and providing incentives for FW reduction, enhancing labeling standards, and supporting innovative food technologies are equally important in reducing food loss and waste.

FW management involves collecting, processing, and disposing of/using FW at the production/retail/household level. Optimizing raw material usage, efficient food processing techniques, smart packaging solutions, energy and water efficiency, efficient supply chain management, and creating consumer awareness are important in reducing FW in food production factories. FW tracking and monitoring systems, sustainable packaging, smart shopping, food recovery programs, anaerobic digestion, and composting can help reduce FW, reduce the amount of food in landfills, improve soil quality for crop production, reduce environmental impact and generate value-added products (biogas/manure). In the hospitality industry, steps like hygienic food distribution, food service management, real-time monitoring, automated alerts, predictive analytics using computer software and hardware, and IoT /AI systems would help reduce FW. Some best practices for global FW management schemes include integrated FW management planning, enhancing food supply chain efficiency, inventory management, menu planning for less waste, FW disposition for composting, anerobic digestion, incineration, animal feed, food banks, industrial uses or landfilling, and building food loss and waste infrastructures.

Education and Engagement

Food waste management courses including practical knowledge and skills to adapt to diverse situations as a part of higher education programs are relevant in changing times. Student-centric value-based management education prepares good leaders of tomorrow with a global mindset and social sensitivity. Live projects in FW management during the internship period and workshops on the challenges of FW provide much-needed experiential learning exposure. Educational tours and industry

visits to various conventional and the new generation food and beverage companies must become an integral part of training and development. Food resource management, global industry expert talks on trending topics, principles of responsible management education, mentoring ecosystem for budding entrepreneurs, multidisciplinary approach to education, food production labs, global perspectives, international student exchange programs, community engagement services, global collaborations, and holistic approach to management education all foster professional development for the future. Global perspectives and exposure equip learners with a broader view and a competitive advantage to become visionaries and change-makers in an interconnected world. Universities have to educate the public through awareness campaigns and outreach activities about the consequences of FW and how to deal with it at their level. Strategic partnerships of higher education institutes with some of the leading food corporations ensure that the curriculum remains future-focused. 'Buy less, use all, and waste nothing' must be the slogan regarding creating awareness of FW consequences as it is a major global problem.

Green Food Movement Perspectives

The goal of the green food movement is to improve food quality, promote consumer health, and protect the environment (Mulvaney 2011). Green foods are nutritious with high vitamin and mineral contents and they are grown using organic farming practices with low environmental pollution (water pollution/soil damage) (Ashaolu & Ashaolu 2020). The use of high-yielding variety seeds, controlled water supply, use of agrochemical fertilizers, better financial assistance and minimum support price, and farming mechanization is a part of the green food movement. Sustainable food security and traceability of food supply chains will have a significant impact on the green food movement. Green foods are high quality, safe for human consumption, and eco-friendly. In this movement citizens demand safe food, the farmer grows safe food, suppliers and distributors supply safe food, create a knowledge bank of safe food and all the stakeholders minimize food waste in the entire supply chain from farm to fork to have the desired impact.

The green food movement includes sustainable agriculture practices, green food processing, and green food analysis. Sustainable agriculture involves resource optimization using vertical farming, hydroponics, and precision farming, economic viability focusing on public health and animal welfare, and environmental management promoting conservation and biodiversity. Green food processing could use data-driven insights to cultivate crops more efficiently, and innovative growing techniques to minimize environmental impact. Green food analysis includes the use of green solvents like supercritical fluids (e.g. sc-CO_2) for eco-friendly extraction techniques and using predictive models to identify nutritional compounds in foods. The positive consequences include increased crop yields, reduced production costs, and access to crop genetic improvements. The negative consequences include soil degradation, water/air pollution, health issues, and biodiversity loss. The green food movement is an integral part of the green movement regarding concerns for environmental conservation and health improvement. A shift from 'fast food' to a 'slow food' culture could contribute to sustainable food movement. It promotes organic food with less pesticides/fertilizer, fair compensation to farmers/food producers, supports public health, and inculcates in-season tastier and healthier eating habits. Transforming 'today's aspirant into tomorrow's food waste manager facing remarkable FW realities symbolizes the visionary approach of higher education institutions toward holistic education.

Пълния текст четете в „Обучение по природни науки и върхови технологии“, кн. 1

Избрано

food practices we have to bridge the gap between weak environmental practices and global green food practices. The food choices people make have an impact on the entire planet and going green can have positive effects on personal health, economic benefits, and the environment. The above overall perspectives highlight the need for unwavering commitment to reducing FW worldwide through strategic thinking, ethical decision-making, and remarkable collaborations in an era where sustainability is a necessity.

Пълния текст четете в „Обучение по природни науки и върхови технологии“, кн. 1